

PROJEKAT JADAR

Strateški projekat ili strateška greška

PROJEKAT JADAR

Strateški projekat ili strateška greška

Autori:

Danilo Ćurčić | Osnivač i programski koordinator Inicijative za ekonomska i socijalna prava (A11)

Prof. dr Dejan Šoškić | Redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Jovan Rajić | Advokat i osnivač Regulatornog instituta za obnovljivu energiju i životnu sredinu (RERI)

Prof. dr Zoran Stevanović | Redovni profesor Rudarsko-geološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu (u penziji)

Urednik | Srđan Kukulj

Izdavač | Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu

Dizajn | Marija Mraznica Design

Fotografije | Aleksandar Stojanović www.stalexphotography.com

Ilustracije | Sparklestroke, canva.com

CIP Katalogizacija u publikaciji Narodna biblioteka Srbije, Beograd

ISBN-978-86-81830-19-2

PROJEKAT JADAR: Strateški projekat ili strateška greška © 2024 Renewables and Environmental Regulatory Institute Licencirano pod CC BY-NC-ND 4.0. Za uvid u primerak ove licence, posetite: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Publikacija je pripremljena uz podršku Fondacije Heinrich-Böll-Stiftung.

Štampa | Publish

www.stamparijapublish.com

Tiraž | 90

Beograd, oktobar 2025. godine

www.reri.org.rs

Regulatorni institut za obnovljivu
energiju i životnu sredinu

A. Svetozara Markovića 39, 11000 Beograd, Srbija

E-mail office@reri.org.rs

Sadržaj

Uvodne napomene	5
Strateški i pravni okvir za rudarsko - geološka istraživanja kritičnih sirovina u Republici Srbiji	7
Relevantan strateški i pravni okvir na nivou Evropske unije	10
Istorijat geoloških istraživanja u dolini Jadra	14
Hronologija događaja u vezi sa realizacijom projekta „Jadar“	15
Projekat „Jadar“ - koncept rudarenja i prerade rude	18
Rizici ugrožavanja životne sredine i vodnih resursa	19
Odnos Uredbe i Projekta prema pitanju ljudskih prava	22
Osnovni principi poštovanja ljudskih prava od strane država	23
Vodeća načela Ujedinjenih nacija o poslovanju i ljudskim pravima	25
Odnos Uredbe i drugih međunarodnih akata	27
Ekonomsko - finansijski aspekti Projekta	28
Ekonomsko-finansijski parametri Projekta „Jadar“	28
Budžetske koristi Projekta „Jadar“ za Republiku Srbiju	30
Nova zaposlenost od Projekta „Jadar“ i mogući prirast BDP-a u Republici Srbiji	31
Realni budžetski neto efekti Projekta „Jadar“ za Republiku Srbiju	32
Zaključci o ekonomskim efektima	34
Zaključci	35
Preporuke	36
Aneks	37

Uvodne napomene

Analiza koja je pred vama izrađena je tokom septembra i oktobra 2025. godine, u okviru projekta „*Fundamentals first*“, koji Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu („RERI“) sprovodi u partnerstvu sa Fondacijom *Heinrich Böll* (u daljem tekstu: **Analiza**).

Cilj ove Analize jeste da ukaže na sistemske nedostatke i neusaglašenosti koje prate uvodne, odnosno, pripremne faze realizacije projekta „Jadar“ u pogledu usklađenosti sa Uredbom o kritičnim sirovinama¹, koju su Evropski parlament i Savet usvojili u aprilu 2024. godine (u daljem tekstu: **Uredba o kritičnim sirovinama**). Analiza se, takođe, bavi nedoslednostima same Uredbe u odnosu na druge relevantne međunarodne i domaće propise i standarde.

Ova Uredba uspostavlja okvir za obezbeđivanje bezbednog i održivog snabdevanja kritičnim sirovinama. Ona definiše lanac vrednosti kritičnih sirovina od istraživanja, eksploatacije i prerade do reciklaže i zamene, postavlja kvantitativne ciljeve za kapacitete unutar Evropske unije (EU) i uvodi kategoriju „strateških projekata“. U ovu kategoriju spadaju projekti koji se realizuju na teritoriji EU, ali i oni koji se sprovode u državama koje nisu članice EU (tzv. „treće zemlje“), a svi oni mogu računati na ubrzanu realizaciju, pojednostavljene procedure i značajnu finansijsku podršku.

Već u junu 2025. godine, projekat „Jadar“ transnacionalne korporacije „Rio Tinto“ (u

daljem tekstu: **Rio Tinto**), kojim je planirana eksploatacija ruda litijuma i bora u zapadnoj Srbiji, tačnije u dolini reke Jadar, preko njene ćerke-kompanije, privrednog društva „Rio Sava Exploration“ d.o.o, registrovane u Srbiji (u daljem tekstu: **Rio Sava**), uvršten je na spisak strateških projekata u „trećim zemljama“, zajedno sa još 12 projekata.²

Uprkos značajnim rezervama i kritikama koje je stručna javnost iznela kada su u pitanju kako formalni, tako i materijalni i tehnički aspekti koji se vezuju za ovaj projekat, EU i njeni nadležni organi doneli su odluku da ga uvrste na listu strateških projekata, bez obrazloženja takve odluke i bez bilo kakvog odgovora na argumente eksperata, aktivista i nevladinih organizacija, koji su izrazili skepsu u pogledu realizacija ovog projekta.

1 Regulation (EU) 2024/1252 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 establishing a framework for ensuring a secure and sustainable supply of critical raw materials and amending Regulations (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1724 and (EU) 2019/1020;

2 Commission Decision of 4.6.2025 recognising certain critical raw material projects located in third countries and in overseas countries or territories as Strategic Projects under Regulation (EU) 2024/1252 of the European Parliament and of the Council, C(2025) 3491 final, https://single-market-economy.ec.europa.eu/document/download/808502c2-21c7-4ca8-855f-ff0b528f91c4_en?filename=C_2025_3491_1_EN_ACT_part1_v4.pdf, pristupljeno dana 14.10.2025. godine;

Do sada su izrađene brojne analize i objavljena različita mišljenja stručnjaka i institucija u vezi sa projektom „Jadar”. Ova Analiza ima za cilj da ukaže na one elemente ovog projekta koji su ili direktno suprotni ili nisu u potpunosti usaglašeni sa odredbama Uredbe o kritičnim sirovinama, kao krovnog propisa kojim se uređuje ova oblast, bilo da je reč o projektima u državama članicama EU ili u „trećim zemljama”.

Pored toga, Analiza sadrži i informacije o samom projektu, kao i hronologiju događaja koji su važni za razumevanje ove Analize, a sve iz perspektive autora ove studije i oblasti kojima su se ovde bavili.

Analizu su izradili stručnjaci koji su neusaglašenosti razmatrali sa različitih aspekata, fokusirajući se na 4 glavne oblasti: i) pravnu, ii) rudarsku (ekološku), iii) ekonomsko-finansijsku i iv) oblast ljudska prava.

Strateški i pravni okvir za rudarsko - geološka istraživanja kritičnih sirovina u Republici Srbiji

---

Ustav Republike Srbije³, najviši pravni akt u državi, definiše svojinsko-pravni status prirodnih bogatstava, pa samim tim i ruda i mineralnih sirovina, na sledeći način:

„Prirodna bogatstva, dobra za koje je zakonom određeno da su od opšteg interesa i imovina koju koriste organi Republike Srbije u državnoj su imovini. U državnoj imovini mogu biti i druge stvari i prava, u skladu sa zakonom.

Fizička i pravna lica mogu steći pojedina prava na određenim dobrima u opštoj upotrebi, pod uslovima i na način predviđen zakonom.”

Ovo znači da je nad prirodnim bogatstvima, odnosno, nad dobrima od opšteg interesa koja su u svojini države, moguće zasnovati određena pojedinačna prava u skladu sa zakonom (od strane drugih pravnih ili fizičkih lica), ali da ta prava svakako moraju biti uža od prava svojine, koje je isključivo rezervisano za Republiku Srbiju.

Zakon o rudarstvu i geološkim istraživanjima (u daljem tekstu: **Zakon o rudarstvu**) predstavlja krovni propis u ovoj oblasti u pravnom sistemu Republike Srbije⁴, a njegova inicijalna verzija usvojena je 2015. godine. Ovaj zakon je do danas u dva navrata prolazio

kroz postupak izmena i dopuna – prvi put 2018. godine, a drugi put 2021. godine.

Zakonom o rudarstvu eksplicitno je propisano⁵ da rude bora i litijuma (zajedno sa naftom, prirodnim gasom, ugljem, rudama bakra, zlata, olova i cinka) spadaju u *mineralne sirovine od strateškog značaja* za Republiku Srbiju, iako zakon ne nudi definiciju ovog pojma, iz pojedinih odredba može se zaključiti da status sirovina od „strateškog značaja” sa sobom nosi poseban tretman. Tako je, na primer, rok za zadržavanje prava na istražni prostor kod ovakvih sirovina do godinu dana duži u odnosu na one koje ne uživaju takav status. Pored toga, zakon propisuje i da će Vlada Srbije odrediti posebnog predstavnika ministarstva kao zastupnika državnog interesa u privrednim društvima sa državnim kapitalom, koja vrše istraživanja i eksploataciju ovakvih sirovina.

Ne postoji univerzalna definicija pojma „kritičnih sirovina”, niti su iste posebno regulisane pozitivnim propisima Republike Srbije, ali se može zaključiti da se „kritičnim” smatraju one mineralne sirovine kojima određena zemlja ili region nisu u potpunosti ili delimično obezbeđeni.

Kada su u pitanju osnovni principi izvođenja istraživačkih i eksploatacionih radova, Zakon o rudarstvu propisuje da se geološka istraživanja, eksploatacija rezervi mineralnih

---

³ Ustav Republike Srbije („Službeni glasnik RS”, br. 98/2006 i 115/2021); član 87.

⁴ Zakon o rudarstvu i geološkim istraživanjima („Službeni glasnik RS”, br. 101/2015, 95/2018 i 40/2021).

⁵ *Ibid.* U članu 4. stav 2(5).

sirovina i resursa, te korišćenje i održavanje rudarskih objekata moraju vršiti na osnovu **optimalnog geološkog, tehničko-ekonomskog pristupa, uz zaštitu ljudskog zdravlja, imovine i životne sredine, u skladu sa savremenim standardima.**⁶ Ova zakonska odredba predstavlja izuzetno važnu, ali istovremeno i, od strane investitora, prilično fleksibilno shvaćenu odrednicu, koju oni vrlo često zloupotrebljavaju, što, nažalost, država i njeni organi često tolerišu, a ponekad i aktivno potpomažu.

Ova odredba dodatno je pojačana i navođenjem da se celokupni normativni okvir, kada se primenjuje u vezi sa navedenim delatnostima, ima tumačiti kroz načela obezbeđenja **kontinuiranog snabdevanja mineralnim sirovinama radi stabilnosti tržišne privrede, uravnoteženosti u geološkim istraživanjima i eksploataciji, uz ekonomski, socijalni i ekološki pristup, obavezu nosilaca prava da postupaju po „najboljim poslovnim, socijalnim i ekološkim pravilima struke”, uz primenu tehnički najboljih metoda za zaštitu i smanjenje štete, kao i garanciju sigurnosti, predvidljivosti i kontinuiteta istražnih i rudarskih prava.**⁷

Za eksploataciju resursa i rezervi mineralnih sirovina koji su od značaja za Republiku Srbiju obavezna je izrada dugoročnog programa eksploatacije za period od najmanje 10 (deset) godina.⁸ Taj dokument predstavlja stručnu podlogu za izradu prostornog plana područja posebne namene.

Zakon posebno propisuje da se može vršiti *eksproprijacija* nepokretnosti za potrebe privrednog subjekta, u privatnoj ili javnoj svojini, koji je nosilac prava istraživanja i/ili nosilac eksploatacije mineralnih sirovina, koje su određene kao sirovine od značaja za Republiku Srbiju. Eksproprijacija se vrši

shodno odredbama posebnog zakona koji reguliše ovaj postupak.⁹ Ova odredba je problematična iz perspektive ljudskih prava, ali i Ustavom zajamčenih prava građana, naročito u pogledu ograničenja prava svojine i njene nepovredivosti, što je dodatno pojačano i odredbom o isključivom vlasništvu države nad prirodnim bogatstvima i dobrima od opšteg interesa.

Zakon o rudarstvu, kao osnovni strateški dokument javne politike na nacionalnom nivou¹⁵ prepoznaje Strategiju upravljanja mineralnim i drugim geološkim resursima Republike Srbije (u daljem tekstu: **Strategija**), koja se donosi na period od najmanje 10 (deset) godina sa opštim ciljem razvoja rudarstva i geoloških istraživanja energetskih, metaličnih, nemetaličnih i tehnogenih mineralnih sirovina, podzemnih voda i geotermalnih resursa. Republika Srbija trenutno nema važeću Strategiju, a početkom avgusta 2025. godine sprovedena je javna rasprava o nacrtu ovog dokumenta.

U objavljenom nacrtu navodi se da Srbija raspolaže velikim potencijalom za proizvodnju kritičnih i strateških minerala koji su važni za pozicioniranje Srbije kao strateškog saveznika i partnera Evropske unije, te da Vlada Republike Srbije treba da bude stabilan dugoročni *dobavljač* minerala neophodnih za zelenu tranziciju. Međutim, navodi se i to da u narednom periodu Republika Srbija tek „treba da uspostavi metodologiju za definisanje svojih kritičnih mineralnih sirovina”.

Dalje se navodi i su „strateški važni metalični mineralni resursi Srbije bakar, zlato, olovo, cink, srebro i litijum”, te da „njihov razvoj u periodu do 2040. godine sa projekcijom do 2050. godine, podrazumeva niz aktivnosti usmerenih ka povećanju ukupnih količina strateški važnih mineralnih resursa, pouzdano

6 *Ibid.* Član 5;

7 *Ibid.* Član 2;

8 *Ibid.* Član 88;

9 Zakon o eksproprijaciji („Službeni glasnik RS”, br. 53/95, 16/2001, 20/2009, 55/2013 i 106/2016).

sagledavanje njihovih trenutnih količina, kvaliteta i mogućnosti ekonomske valorizacije”, kao i to da litijum spada u „kritične mineralne sirovine koje je EU definisala kao deficitarne”.

Posebno se u tom smislu apostrofira i ležište Jadar kod Loznice, gde su već potvrđene bilansne rezerve od 158 miliona tona rude. Nacrt Strategije pritom nudi nekoliko scenarija razvoja rudarskog sektora. Tako se, u varijanti „ubrzanog razvoja”, navodi otvaranje rudnika litijuma sa godišnjom proizvodnjom do 58.000 tona litijum-karbonata, pri čemu se ističe da bi takav rudnik predstavljao ključnog nosioca povećanja udela rudarstva u BDP-u (sa sadašnjih 2,7% na potencijalnih 5% do 8%). Uz to bi, prema nacrtu, došlo do rasta direktnih stranih investicija, kao i do multiplikativnih efekata u oblasti zapošljavanja, usluga i poreza.

Navodi se i da bi Vlada Republike Srbije trebalo da teži ulozi **stabilnog i dugoročnog snabdevača Evropske unije mineralima ključnim za zelenu tranziciju**.

Zanimljivo je da su u nacrtu Strategije prepoznati i rizici koji mogu ugroziti ostvarivanje njenih ciljeva: nedovoljno razvijen regulatorni okvir, nekompletni kapaciteti u oblasti inspekcijuskog nadzora, nizak nivo javne svesti o značaju mineralnih resursa za ekonomski razvoj, neslaganja između nevladinih organizacija i ekoloških pokreta u vezi sa rudarenjem, kao i prisustvo aktivnosti koje ugrožavaju životnu sredinu.

Iz svega navedenog nije teško izvesti zaključak da se značajan deo nacrtu Strategije, bar kada je reč o kritičnim sirovinama, a pre svega litijumu i boru, zasniva na statusu Srbije kao zemlje bogate ovim mineralima, koja dugoročno treba da posluži kao stabilan sirovinski „rezervoar” za snabdevanje drugih tržišta, a pre svega država članica EU.

Relevantan strateški i pravni okvir na nivou Evropske unije

Evropski zeleni dogovor (eng. *European Green Deal*) (u daljem tekstu: **EGD**) predstavlja ključni strateško-politički dokument EU, kojim se predviđa postizanje klimatske neutralnosti do 2050. godine, te istovremeno doprinosi sprovođenju Agende 2030 Ujedinjenih nacija i ciljeva održivog razvoja.¹⁰ Reč je o sveobuhvatnoj razvojnoj platformi usmerenoj na transformaciju celokupnog privrednog modela, sa akcentom na održivom razvoju i dobrobiti građana, kao osnovnim postulatima na kojima takva privreda treba da počiva.

Suštinska namera iza usvajanja ovog dokumenta ogleda se u uspostavljanju strukture u kojoj se prioritet daje održivom razvoju, zaštiti životne sredine i unapređenju kvaliteta života građana, pri čemu se pomenuti ciljevi imaju integrisati u sve ostale oblasti i relevantne politike koje se usvajaju u okviru EU. Ovakva vizija podrazumeva temeljnu transformaciju različitih privrednih sektora, uključujući energetiku, industrijsku proizvodnju, transport i poljoprivredu, a sve sa ciljem i u pravcu „pravedne i efikasne tranzicije”.

U tom smislu, „EGD paket” obuhvata niz zakonodavnih i strateških dokumenata, među

kojima su: *Evropski klimatski zakon*¹¹, *Mehanizam za pravednu tranziciju, Strategija biodiverziteta do 2030. godine*¹², *Akcioni plan za cirkularnu ekonomiju*¹³, *Strategija od polja do stola (eng. Farm to Fork)*¹⁴, kao i čitav niz sektorskih akata koji se odnose na energetske efikasnost, obnovljive izvore energije i industrijsku transformaciju.

Jedan od posebno značajnih aspekata EGD-a jeste i pitanje obezbeđivanja sigurnog i održivog pristupa sirovinama, naročito onima koje su od ključne važnosti za razvoj zelenih tehnologija i digitalnu transformaciju. Evropska komisija (u daljem tekstu: **Komisija**) ističe da je stabilan pristup strateškim sirovinama neophodan preduslov za realizaciju ciljeva definisanih EGD-om.

10 EUR-Lex, *Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, „The European Green Deal”, 11.12.2019, COM(2019), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52019DC0640>, pristupljeno 27.08.2025. godine;*

11 *Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 (‘European Climate Law’);*

12 *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS EU Biodiversity Strategy for 2030 Bringing nature back into our lives;*

13 *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS A new Circular Economy Action Plan For a cleaner and more competitive Europe;*

14 *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system;*

Posebna pažnja posvećena je tzv. kritičnim sirovinama poput litijuma, kobalta i retkih zemnih elemenata, koji su od ključnog značaja za proizvodnju baterija, razvoj obnovljivih izvora energije, kao i svemirske i odbrambene tehnologije.

U cilju operacionalizacije ovih odredaba EGD-a, 11. aprila 2024. godine usvojena je i Uredba o kritičnim sirovinama. Ova uredba definiše celokupan lanac vrednosti (eng. *supply chain*) kritičnih sirovina – od geoloških istraživanja i eksploatacije, preko prerade i reciklaže, pa sve do zamene sirovina – i propisuje kvantitativne ciljeve za razvoj kapaciteta u okviru EU. Uz to, uvodi se i nova pravna kategorija „strateških projekata”, čiji nosioci mogu računati na pojednostavljene administrativne procedure i mogućnost značajne finansijske podrške. Status strateškog projekta može se dodeliti kako projektima koji se realizuju na teritoriji država članica EU, tako i oni koji se sprovedu u tzv. „trećim zemljama”.

U junu 2025. godine, projekat „Jadar”, koji se odnosi na planiranu eksploataciju ruda litijuma i bora u zapadnom delu Republike Srbije, u dolini reke Jadar, a čiji je nosilac privredno društvo Rio Sava, uvršten je na listu strateških projekata u „trećim zemljama”. Prethodno je Komisija objavila spisak projekata kojima je dodeljen isti status, a koji će se realizovati na teritoriji EU.

Iako Uredba o kritičnim sirovinama ima pravnu prirodu akta koji je direktno primenljiv u državama članicama EU, bez potrebe za transpozicijom na nacionalnom nivou, njena pravna obaveznost ne postoji za „treće zemlje”. Shodno tome, ova Uredba ne proizvodi automatski pravne posledice u pravnom poretku Republike Srbije. Međutim, Uredba o kritičnim sirovinama uvodi određene obaveze za promotere projekata

(eng. *project promoters*) koji svoje projekte kandiduju za sticanje statusa strateških, bez obzira na lokaciju njihove realizacije.

U svojim uvodnim odredbama, Uredba definiše i institut „strateškog partnerstva”, koji označava oblik saradnje između EU i „treće zemlje”, uspostavljen putem neobavezujućih instrumenata, s ciljem jačanja koordinacije u lancu vrednosti sirovina. Takva partnerstva definišu konkretne zajedničke aktivnosti koje treba da doprinesu ostvarivanju obostrane koristi. EU je već zaključila više ovakvih partnerstava u okviru sprovođenja Akcionog plana o kritičnim sirovinama iz 2020. godine, a Uredbom je predviđeno i njihovo periodično preispitivanje u cilju evaluacije efikasnosti.¹⁶

Dva su, čini se, ključna i sistemska nedostatka koji proističu iz Uredbe o kritičnim sirovinama. Prvi se odnosi na nedovoljnu normativnu preciznost u pogledu procedura donošenja odluke o tome koji se projekti mogu kvalifikovati kao strateški. Naime, sama Uredba sadrži prilično uopštene kriterijume, ostavljajući značajan prostor za diskreciono odlučivanje bez jasne proceduralne obaveze obrazlaganja takvih odluka.

Drugi problem tiče se nedostatka transparentnosti u procesu odlučivanja. Nevladinim organizacijama i stručnim akterima nije omogućeno formalno učešće u procesu selekcije, niti postoji obaveza Komisije da uzme u obzir njihove komentare ili da na njih odgovori. U tom smislu, pravna procedura selekcije oslanja se isključivo na bilateralne odnose između Komisije i promotera projekta, što je upitno imajući u vidu da se radi o projektima koji mogu imati značajne posledice po javna dobra, životnu sredinu, kao i život i zdravlje lokalnog stanovništva.

¹⁵ U smislu da nije neophodna nikakva dodatna ratifikacija pred nacionalnim parlamentima država članica, već se u njima neposredno primenjuje.

¹⁶ Član 8. Uredbe o kritičnim sirovinama.

Uredbom je ustanovljen i Evropski odbor za kritične sirovine (eng. *European Critical Raw Materials Board*) kao savetodavno telo Evropske komisije, čija nadležnost obuhvata i davanje preporuka u vezi sa određivanjem prioriteta „trećih zemalja” za zaključenje strateških partnerstava. Pri tome se kao relevantni kriterijumi uzimaju: sposobnost date zemlje da obezbedi regulatorni nadzor i zaštitu životne sredine, poštovanje ljudskih prava i radnih standarda, uključujući zabranu dečijeg i prinudnog rada, kao i postojanje funkcionalne javne uprave i vladavine prava. Ovi kriterijumi, dakle, zavise od same administracije i institucija države u kojoj se projekti realizuju i podrazumevaju postojanje izvesnih standarda, iako su oni nedovoljno određeni u smislu preciznijih kriterijuma koji se smatraju zadovoljavajućim.

Uredba jasno ističe da strateški projekti moraju biti u skladu sa ciljevima EGD-a, kao i sa principima održivog razvoja, te da njihovo sprovođenje treba da bude u obostranom interesu Evropske unije i „treće zemlje” u kojoj se realizuju.

Kriterijumi za sticanje statusa „strateškog projekta” propisani su članom 6. Uredbe o kritičnim sirovinama i uključuju: doprinos sigurnosti snabdevanja strateškim sirovinama

u EU, tehničku i finansijsku održivost projekta, kao i usklađenost sa propisima koji se odnose na zaštitu životne sredine, zdravlje ljudi i uključivanje lokalne zajednice. Aneks III dodatno precizira da se pri oceni projekta uzima u obzir i njegova usklađenost sa međunarodnim dokumentima, kao što su Tripartitna deklaracija Međunarodne organizacije rada o načelima za multinacionalna preduzeća i socijalnu politiku³⁹, Smernice Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) i Vodeća načela Ujedinjenih nacija o poslovanju i ljudskim pravima, o čemu će više reči biti u posebnom poglavlju ove Analize posvećenom ljudskim pravima. Takođe, od strateškog projekta očekuje se da generiše šire ekonomske i socijalne koristi, uključujući otvaranje radnih mesta i privlačenje privatnih investicija.

Od posebnog značaja je i odredba prema kojoj je za priznavanje statusa „strateškog projekta” u trećoj zemlji obavezna izričita saglasnost nadležne države. Po prijemu prijave, Evropska komisija je dužna da o tome obavesti relevantnu državu, a kandidatura ne može biti razmatrana bez njenog formalnog pristanka. Dodatno, aplikacija mora sadržati i plan za ekološku sanaciju eksploataisanog područja, uzimajući u obzir tehničku i ekonomsku izvodljivost.

U julu 2025. godine, nevladina organizacija *ClientEarth* uputila je žalbu Evropskoj ombudsmanki, navodeći da je Evropska komisija prekršila obaveze transparentnosti prilikom odlučivanja o dodeli statusa strateških projekata. Konkretno, organizacija tvrdi da je Komisija uskratila pristup ključnim dokumentima koji se odnose na ekološke i društvene aspekte kandidovanih projekata, pozivajući se na izuzetke predviđene Uredbom o javnom pristupu dokumentima Evropskog parlamenta, Saveta i Komisije¹⁷,

---

¹⁷ Regulation (EC) No 1049/2001 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2001 regarding public access to European Parliament, Council and Commission documents;

ali bez sprovođenja testa o preovlađujućem javnom interesu, što je u suprotnosti sa odredbama Arhuske konvencije.¹⁸ U žalbi se navodi da je ovakvim postupanjem narušen princip transparentnosti i potkopana legitimnost samog procesa selekcije.

U pogledu obaveza promotera strateških projekata, Uredba propisuje njihovu obavezu izveštavanja na svake 2 (dve) godine. Izveštaj mora obuhvatiti informacije o napretku projekta, eventualnim kašnjenjima i merama za njihovo otklanjanje, kao i o finansijskom statusu, uključujući podatke o javnoj finansijskoj podršci projektu. Nakon podnošenja izveštaja, Komisija ima pravo da zatraži dodatne informacije radi provere ispunjenosti kriterijuma.

Promoter je, takođe, u obavezi da obavesti Komisiju o svim relevantnim promenama koje mogu uticati na status projekta, uključujući promene u vlasničkoj ili upravljačkoj strukturi. Komisija može usvojiti i jedinstveni obrazac za izveštavanje, uz napomenu da se mora

voditi računa o tome da obim dokumentacije ne bude preterano opterećujući.

Pored toga, promoteri su obavezni da održavaju ažurnu veb stranicu projekta, sa svim relevantnim informacijama za lokalno stanovništvo, uključujući ekološke, društvene i ekonomske aspekte. Ovaj sadržaj mora biti dostupan javnosti besplatno i na jezicima razumljivim lokalnoj zajednici.

Ukoliko Komisija utvrdi da projekat više ne ispunjava kriterijume ili da su podaci iz aplikacije bili netačni, postoji mogućnost ukidanja statusa strateškog projekta. Ipak, mehanizmi i kriterijumi za sprovođenje ove mere ostaju pravno nedovoljno razrađeni.

---

¹⁸ *Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters, done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998;*

Istorijat geoloških istraživanja u dolini Jadra

Područje u dolini Jadra koje je ocenjeno kao najperspektivnije u pogledu potencijala za eksploataciju i otvaranje budućeg rudnika nalazi se u širokoj dolini, u međuslivu reka Jadar i Korenita, na prostoru katastarskih opština Gornje Nedeljice i Brezjak. Ovo područje, u administrativnom smislu, pripada teritoriji opštine Loznica.

Istraživanjima kompanije Rio Tinto prethodila su istraživanja domaćih geologa predvođenih prof. Jelenom Obradović, koji su 1999. godine objavili rad o rezultatima istraživanja sedimenata jezerskih neogenih basena i autilgenih minerala.¹⁹ Iako se eksplicitno nigde ne ističe potencijalnost minerala litijuma, iz koncentracija litijuma u analiziranim uzorcima to se moglo zaključiti (maks. 1010 ppm).

Još tokom rane faze istraživanja koje je kompanija Rio Tinto sprovodila 2004. godine, u jezgru bušotina utvrđeno je prisustvo minerala litijum borata, do tada nepoznatog odnosa sastavnih hemijskih elemenata: $\text{LiNaSiB}_3\text{O}_7(\text{OH})$. Ovaj mineral nastao je iz hidrotermalnih rastvora tokom jezerske sedimentacione faze u starijem miocenu. Ubrzo je nazvan jadarit i, kao jedinstven i nov za nauku, predstavljen je stručnoj javnosti i medijima.

Izdvojena su tri horizonta jadarita, smeštena u

dubljim delovima ležišta, u podini miocenskih marinskih sedimenata. Najdublji horizont nalazi se na približno 700 m dubine, najplići je na oko 80 m na obodu basena, odnosno na oko 300 m u njegovom središnjem delu. Slojevi klastita sa jadaritom raslojeni su neproduktivnim sedimentima. Pored jadarita, u višim intervalima javljaju se i borati i gips, što ukazuje na aridne klimatske uslove sa izraženom evaporacijom u prostranom jezerskom basenu u kojem se odvijala sedimentacija²⁰.

Kompanija Rio Tinto je 2011. godine pristupila izradi Studije prethodne opravdanosti. Istražno bušenje obuhvatilo je preko 500 bušotina, a analize su nastavljene sve do izrade i odbrane Elaborata o rezervama rude bora i litijuma B i C1 kategorije za izdvojena dva rudna tela i usvajanja od strane Ministarstva rudarstva i energetike krajem jula 2020. godine.

U maju 2021. godine održan je naučni skup u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti (SANU) po nazivom „Projekat Jadar – šta je poznato?“, na kom su sučeljeni stavovi naučnika i stručnjaka koji osporavaju projekat zbog njegovog negativnog uticaja na vodu, vazduh, zemljište i biodiverzitet, sa stavovima predstavnika kompanije Rio Tinto. Ovaj skup rezultirao je objavljivanjem zbornika radova od 317 stranica.²¹

19 Obradović J., Vasić N., Kašanin-Grubin M., Grubin N., 1999.: „Geochemijske karakteristike neogenih jezerskih sedimenata i autilgenih minerala“, *Geološki anali Balk. Pol.* 63: 135–154.

20 „O potencijalnim negativnim efektima rudarenja litijuma i bora na životnu sredinu i vodne resurse na prostoru Jadra i Mačve“, In: (Dondur V. et al. eds) „Projekat Jadar – Litijum borna katastrofa“, Monografija, Akademska knjiga, Novi Sad, pp. 84-133.

21 Stevanović V., Šolaja B., Radmilović V. (eds.) 2021: „Projekat Jadar – šta je poznato?“, Naučni skupovi, knj. CCII, Odelj. Hemij. i biol. nauka, knj. 20, SANU, 317 str.

Hronologija događaja u vezi sa realizacijom projekta „Jadar“

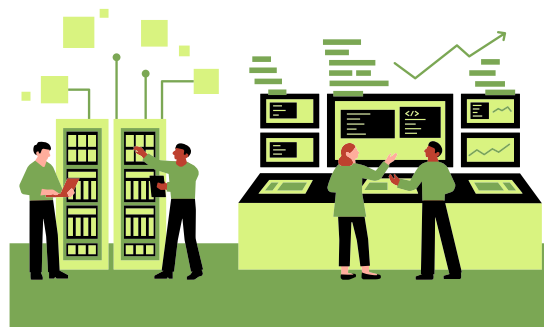
Nakon višegodišnjih pripremnih i istraživačkih aktivnosti, Vlada Republike Srbije pokrenula je intenzivnu kampanju u kojoj je realizaciju projekta „Jadar“ predstavila kao strateško pitanje od značaja za dalji ekonomski razvoj Republike Srbije.

Tokom 2020. godine, Vlada Republike Srbije usvojila je Uredbu o utvrđivanju Prostornog plana područja posebne namene za realizaciju projekta eksploatacije i prerade minerala jadarita „Jadar“⁵⁸, koja je trebalo da posluži kao planski osnov za sprovođenje ovog projekta²². Nedugo zatim došlo je do prvih protesta lokalnog stanovništva koje je izrazilo zabrinutost zbog nedostatka informacija o samom projektu, kao i zbog netransparentnog postupanja države. Ove reakcije bile su praćene intenzivnom medijskom kampanjom medija bliskih vlasti i targetiranjem onih koji su izražavali sumnju u vezi sa ovim projektom.

Prvi masovni protesti građana održani su tokom septembra 2021. godine²³. Paralelno s njima, Vlada Srbije predložila je izmene Zakona o eksproprijaciji, kojima bi se ovaj postupak dodatno olakšao, kao i izmene Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi, kojima se uvode ograničenja za održavanje

referenduma.²⁴ Nakon jasno izraženog kritičkog odnosa javnosti prema ovim predlozima, sporne izmene povučene su iz procedure. Međutim, protesti građana su nastavljeni, budući da je bilo očigledno da država ne namerava da odustane od realizacije projekta^{25,26}.

Pre poništavanja Prostornog plana, Ministarstvo zaštite životne sredine je u julu 2021. godine, postupajući po zahtevu kompanije Rio Sava za određivanje obima i sadržaja studije uticaja na životnu sredinu za projekat „Jadar“, započelo postupak procene uticaja na životnu sredinu predmetnog projekta. U januaru 2022. godine Vlada Srbije poništila je rešenje Ministarstva zaštite životne kojim je inicijalno doneto rešenje po podnetom zahtevu za određivanje obima i sadržaja studije.

22 „Službeni glasnik RS“, br. 26/20.

23 „Hiljade ekoloških ustanika tražilo da se ponište sve obaveze Srbije ka Rio Tintu“, Balkan Green Energy News, 11.09.2021, <https://balkangreenenergynews.com/rs/hiljade-ekoloskih-ustanika-trazilo-da-se-poniste-sve-obaveze-srbije-ka-rio-tintu/>.

24 „Šta je sporno u zakonima zbog kojih se protestuje u Srbiji?“, Radio Slobodna Evropa, 8.12.2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-protesti-zakon/31599642.html>.

25 “Serbia Eco Protests to Continue Despite Backdown Over Disputed Laws”, (BalkanInsight) 10.12.2021, <https://balkaninsight.com/2021/12/10/serbia-eco-protests-to-continue-despite-backdown-over-disputed-laws/>.

26 “Serbia scraps plans for Rio Tinto lithium mine after protests” (The Guardian) 21.01.2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/20/serbia-scraps-plans-for-rio-tinto-lithium-mine-after-protests>;

Uredba o prestanku važenja Uredbe o utvrđivanju Prostornog plana područja posebne namene za realizaciju projekta eksploatacije i prerade minerala jadarita „Jadar“, „Službeni glasnik RS“, br. 8/22.

Nakon toga, u skladu sa Zakonom o referendumu i narodnoj inicijativi, u Narodnu skupštinu Republike Srbije stigla je narodna inicijativa za zabranu eksploatacije litijuma i bora, o čemu će više reći biti u nastavku ove Analize.

Nakon što je Vlada Republike Srbije početkom 2022. godine poništila Prostorni plan, kompanija Rio Sava je više puta tražila produženje roka za dostavljanje nedostajuće dokumentacije za dobijanje odobrenja za eksploataciono polje. Ministarstvo rudarstva i energetike je takve zahteve neformalno iznova odobravalo, iako je takvo postupanje bilo protivno pozitivnim propisima Republike Srbije²⁷. Umesto da, u skladu sa zakonom, zahtev odbije, Ministarstvo je nastavilo da rok produžava na neodređeno vreme.

Odlukom Ustavnog suda od 11. jula 2024. godine, kojom je utvrđeno da je prethodno poništavanje Prostornog plana od strane Vlade Republike Srbije bilo protivno Ustavu Republike Srbije²⁸, Vlada je ponovo stavila Prostorni plan na snagu²⁹ donošenjem Uredbe o primeni Uredbe o utvrđivanju Prostornog plana područja posebne namene za realizaciju projekta eksploatacije i prerade minerala jadarita „Jadar”.³⁰

Odluka Ustavnog suda sporna je iz više razloga. Argumentacija kojom je potkrepljena ocenjuje se kao izrazito neujednačena i neuobičajena, čak, krajnje neformalna. Zanimljivo je da sudije u samom obrazloženju

odluke ne prave razliku između Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu i Zakona o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu. Pored toga, valja napomenuti i da odluka nije doneta jednoglasno, jer su dvojica sudija dala izdvojena mišljenja, koja su takođe ostala nedovoljno obrazložena.

Ubrzo nakon odluke Ustavnog suda, u Beogradu je potpisan Memorandum o razumevanju (eng. *MoU*) između predstavnika Republike Srbije i Evropske unije o strateškom partnerstvu u oblasti strateških sirovina, kao i lanaca snabdevanja u oblasti baterija i električnih vozila, u prisustvu predsednika Srbije i tadašnjeg nemačkog kancelara.³¹

Ono što je posebno zabrinjavajuće jeste činjenica da je u septembru 2023. godine, u periodu dok je projekat zvanično bio obustavljen, Komisija sa Vladom Republike Srbije potpisala Pismo o namerama (eng. *Letter of Intent*) o produbljivanju saradnje u oblasti kritičnih sirovina i električnih vozila. Javnost u Srbiji za postojanje ovog dokumenta saznala je tek nakon objavljivanja pomenutog Memoranduma o razumevanju.

Do početka avgusta 2024. godine širom Srbije organizovani su protesti protiv rudarenja litijuma. Najmasovniji skup održan je 10. avgusta u Beogradu, kada je više desetina hiljada ljudi izašlo na ulice zahtevajući potpunu zabranu istraživanja i eksploatacije litijuma i bora, ukazujući na ozbiljne rizike po zdravlje građana i životnu sredinu.³²

27 „Ministarstvo rudarstva i energetike neopravdano produžava rok kompaniji Rio Tinto za dobijanje dozvole za eksploataciju litijuma”, RERI, 11.04.2023, <https://reri.org.rs/ministarstvo-rudarstva-i-energetike-neopravdano-produzava-rok-kompaniji-rio-tinto-za-dobijanje-dozvole-za-eksploataciju-litijuma/>.

28 Odluka Ustavnog suda: <https://drive.google.com/file/d/1FOZ8uyeBEbDKk7uqVqZZ6ADCPXAW3ANh/view?usp=sharing>.

29 „Vlada Srbije 'vratila u život' projekat Jadar, Rio Tinto pozdravlja, ekološki aktivisti osuđuju”, Radio Slobodna Evropa, 16.07. 2024, <https://www.slobodnaevropa.org/a/rio-tinto-litijum-vlada-srbije/33038609.html>;

30 „Službeni glasnik RS”, br. 60/24.

31 „Srbija i EU potpisale memorandum koji podržava otvaranje rudnika litijuma Rio Tinta”, *Balkan Green Energy News*, 19.07.2024., <https://balkangreenenergynews.com/rs/srbija-i-eu-potpisale-memorandum-koji-podrzava-otvaranje-rudnika-litijuma-rio-tinta/>.

32 „Širom Srbije protesti protiv iskopavanja litijuma”, *Balkan Green Energy News*, 29.07.2024, <https://balkangreenenergynews.com/rs/sirom-srbije-protesti-protiv-iskopavanja-litijuma/>; „Rio Tinto, get out of Serbia: Protests against lithium mining held in Pancevo, Topola”, N1, 02.08.2024, <https://n1info.rs/english/news/rio-tinto-get-out-of-serbia-protests-against-lithium-mining-held-in-pancevo-topola/>; „Protests Flare Up In Serbian Towns Over Reversal On Huge Lithium Mine”, *RadioFreeEurope*, 02.08.2024, <https://www.rferl.org/a/serbia-rio-tinto-lithium-mine-protests/33059581.html>.

Ovaj masovni skup praćen je i prvim masovnim hapšenjima koja su usledila.³³

Tokom septembra 2024. godine, kompanija Rio Sava podnela je Ministarstvu zaštite životne sredine novi zahtev za određivanje obima i sadržaja studije o proceni uticaja na životnu sredinu za projekat „Jadar”. Na osnovu tog zahteva, Ministarstvo je 15. novembra 2024. godine donelo rešenje kojim se određuje obim i sadržaj studije. S obzirom na to da je Vlada Republike Srbije potvrdila prvostepeno rešenje, predmet se trenutno nalazi pred Upravnim sudom, jer je RERI (između ostalih) ovom organu podneo tužbu kojom se traži poništaj predmetnog rešenja kao nezakonitog.

Valja napomenuti da, prema pozitivnim propisima Republike Srbije, tužba Upravnom sudu ne odlaže izvršenje predmetnog rešenja. U praksi to znači da je investitor slobodan da nastavi sa preduzimanjem radnji na realizaciji projekta i pre konačne odluke o

zakonitosti rešenja. Imajući u vidu praksu Upravnog suda, koji u proseku odlučuje po podnetim tužbama u roku od tri do pet godina, jasno je da bi projekat do tada, teoretski, mogao biti u potpunosti realizovan pre nego se odluči o njegovoj zakonitosti.

Oba zahteva za određivanje obima i sadržaja (iz 2021. i 2024. godine) tretirala su isključivo podzemnu eksploataciju i nisu obuhvatala postrojenja za preradu rude, deponovanje rudarskog otpada, kao ni sistem tretmana voda, niti infrastrukturu neophodnu za realizaciju ovog projekta. Ovakvo postupanje predstavlja nastavak rasprostranjene prakse u Republici Srbiji, poznate kao „salami slicing”, koja je uveliko tolerisana i od strane nadležnih organa. Ova praksa, inicijalno immanentna kompanijama koje dolaze van evropskog kontinenta, u međuvremenu je postala uobičajena i među ostalim kompanijama koje posluju na teritoriji Republike Srbije.

---

33 „Pritvor za trojicu aktivista nakon protesta u Beogradu”, Radio Slobodna Evropa, 11.08.2024. godine, <https://www.slobodnaevropa.org/a/privedeni-aktivisti-beograd-protest-litijum/33074431.html>.

34 <https://reri.org.rs/rudnik-ni-na-nebu-ni-na-zemlji/>;

35 „O tempora, o mores! Studija slučaja izgradnje fabrike guma u Zrenjaninu #2”, <https://reri.org.rs/wp-content/uploads/2023/05/case-study-on-the-construction-of-the-tire-factory-in-Zrenjanin-2.pdf>

Projekat „Jadar” - koncept rudarenja i prerade rude

Sredinom 2024. godine, kompanija Rio Sava objavljuje tri dokumenta – nacрте studija o proceni uticaja na životnu sredinu projekta „Jadar” (u daljem tekstu zajedno označene kao: **Studija RT**). Prva studija odnosi se na sam rudnik sa podzemnom eksploatacijom (Lilić et al. 2024), druga na postrojenje za preradu rude koje bi se nalazilo pored samog rudnika (Jovović et al. 2024a), a treća na deponiju industrijskog otpada u rejonu Štavice – susjednog sliva i pritoke Jadra (Jovović et al. 2024b).

Objavljivanje dokumentacije praćeno je medijskom kampanjom u kojoj je kompanija obrazložila da dokumente stavlja na uvid javnosti kako bi se građani Srbije upoznali sa vrednostima koje će projekat doneti i kako bi se oslobodili bezrazložnog straha da će zbog toga trpeti životna sredina, poljoprivredna aktivnost, kao i kvalitet vazduha i vode. U svakom medijskom pojavljivanju, tekstu ili demantiju, predstavnici kompanije ponavljali su da su nacrti studija objavljeni „da bi javnosti predstavili naučne činjenice prikupljene istraživanjima koje je tokom šest i po godina sprovedo više od sto domaćih i međunarodnih nezavisnih stručnjaka, uključujući 40 univerzitetskih profesora sa više od 10 fakulteta”³⁶.

U veoma obimnim nacrtima Studija RT predstavljeni su planirana tehnologija ekstrakcije rude, njena prerada in situ, način odlaganja jalovinskog materijala, način

odvodnjavanja rudnika, postupci tretmana ispumpanih voda, kao i drugi tehnički detalji od važnosti za ocenu uticaja na životnu sredinu. Ujedno su prikazani i podaci o aktuelnom stanju životne sredine (kvalitet vazduha, vode i zemljišta, stanje biodiverziteta, socio-ekonomske karakteristike i drugo). Ograničeni obim ove Analize ne omogućava detaljni prikaz primenjenog koncepta, već je akcenat stavljen na njegove najvažnije karakteristike.

Projekat rudnika sa podzemnom eksploatacijom uključuje izradu dva vertikalna okna (izvoznog i ventilacionog), kao i hodnika koji ih spaja. Ukupna dužina projektovanih podzemnih prostorija osnovne pripreme je čak 54 km. Izrada hodnika, kao i otkopavanje, treba da se odvija metodama bušenja i miniranja. Nakon eksploatacije rudnog materijala predviđeno je zasipanje podzemnih hodnika kombinacijom kamenog agregata koji će se dopremati sa lokacija van rudnika, peska ekstrahovanog iz jalovine, fluida (voda i eluat) i suvog cementa kao veziva.³⁷

Odlagalište jalovinskog materijala planirano je uz sam rudnik i trebalo bi da obuhvati površinu od skoro 20 ha, sa visinom od 60 m u šest etaža. Na ovoj lokaciji deponovala bi se jalova stenska masa i slabo mineralizovana jalovina. Kompanija Rio Tinto okarakterisala je ovaj materijal kao neopasan otpad, uprkos prisustvu mineralizacije bora i litijuma. Planirani prostor za odlagalište treba da bude

³⁶ <https://radar.nova.rs/ekonomija/odgovor-kompanije-rio-tinto-2/>;

³⁷ Lilić N. i dr. saradnici, Rud. Geol. fak. 2024.: „Studija o proceni uticaja na životnu sredinu projekta podzemne eksploatacije ležišta litijuma i bora Jadar, postrojenja za obogaćivanje rude i odlaganje jalovine nastale pri rudarskim aktivnostima”. Nacrt teksta studije, Rio Sava Exploration d.o.o., Beograd, <https://riotintoserbia.com/zivotna-sredina/radni-nacrti-studija-o-proceni-uticaja-na-zivotnu-sredinu/>

zaštićen oblaganjem dna nepropusnom HDPE folijom sa dodatnim podinskim slojem bentonitske gline i geotekstila, kako bi se sprečilo procurivanje u izdan.

Odvodnjavanje podzemnih, servisnih i procednih padavinskih voda predviđeno je u ispumpanoj količini od 38 l/s, koje bi se lagerovale u specijalne lagune, a potom prečišćavale procesom dvostruke reverzne osmoze.

U nacrtu studije (Lilić et al., 2024) navodi se da bi postrojenje za preradu oko 1,8 Mt/g rovne rude jadarita trebalo da bude locirano uz sam rudnik. Očekivana proizvodnja iznosi do 286.000 tona borne kiseline, do 58.000 tona litijum-karbonata i 259.000 tona natrijum-sulfata, kao korisnih proizvoda. U dokumentu se navodi se da bi se rastvaranje rudnog materijala sumpornom kiselinom odvijalo u zatvorenim rezervoarima na temperaturi do 90 C. Za ovaj proces potrebno

je dopremiti železnicom, pretakati, u posebnim rezervoarima deponovati i preraditi 934 tone sumporne kiseline dnevno. To podrazumeva železničku kompoziciju od okvirno 17 vagon-cisterni, uz pretpostavku da se operacija odvija bez ijedne havarije ili incidenta tokom perioda eksploatacije od 15.000 dana.

Pored sumporne kiseline, za proces proizvodnje, na lokaciju rudarskog kompleksa potrebno je dopremiti (pretežno kamionima) i natrijum-karbonat, hidratisani kreč, natrijum-hidroksid, hlorovodoničnu kiselinu, anhidrid borne kiseline i druge reagense.

Autori nacрта ove studije³⁸ navode da je izbor lokacije deponije industrijskog otpada učinjen nakon razmatranja čak 50 alternativa. Planirano je da se deponija formira na površini od 167 hektara. Kako bi se prostor za deponiju oslobodio, planira se seča čak 110 ha šume, što bi se, prema navodima studije, kompenzovalo sadnjom novih 220 ha šume.

Rizici ugrožavanja životne sredine i vodnih resursa

Osnovni rizici po životnu sredinu dolaze od poplavnih talasa rekom Jadar, koji su česta pojava u ovoj oblasti, kao i njihov uticaj na rudarske radove, lagune sa neprečišćenom rudničkom vodom i deponije rudarskog otpada. Dodatni rizici odnose se na sleganje terena, što može intenzivirati infiltraciju površinskih i aluvijalnih voda u rudno telo, kao i na moguće povezivanje vodonosnih slojeva usled rudarskih radova. Postoje i rizici od kliženja terena, kao i od potencijalnih zemljotresa u zoni u kojoj se očekuju mogući potresi jačine VII-VIII MCS skale za povratni period od 475 godina. Najveći rizici, ipak, dolaze od mogućih havarija i ekoloških

akcidenata u tehnološkim procesima, pri transportu, odlaganju i održavanju jalovinskog materijala.

Prema analizama Instituta „Jaroslav Černi”, rudnik i planirana postrojenja ocenjeni su kao bezbedni, a planirani zaštitni nasipi visine od 1,5 do 3,8 m oko postrojenja trebalo bi da budu dovoljni da zaštite objekte od plavljenja i u slučaju pojave hiljadugodišnje velike vode. U nacrtu studije, na osnovu rezultata modeliranja, rudarska postrojenja predstavljena su kao zaštićena ostrva koja bi, u uslovima ekstremnih poplavnih talasa, bila okružena vodama jezera formiranog od voda

38 Jovović A. et al., 2024b: Nacrt teksta studije o proceni uticaja projekta deponije industrijskog otpada „Jadar” na životnu sredinu u skladu sa propisima RS, Rio Sava Exploration d.o.o., Beograd, [//riotintoserbia.com/zivotna-sredina/radni-nacrti-studija-o-proceni-uticaja-na-zivotnu-sredinu/](http://riotintoserbia.com/zivotna-sredina/radni-nacrti-studija-o-proceni-uticaja-na-zivotnu-sredinu/)

izlivenih iz korita Jadra i Korenite, što se u praksi redovno ponavlja.

Nakon prikaza nacrtu Studija RT javnosti, kompanija je podnela zahtev Ministarstvu zaštite životne sredine (MŽS) za određivanje obima i sadržaja studije o proceni uticaja projekta na životnu sredinu. U tom zahtevu tri ključna parametra iz nacrtu Studija RT bila su izmenjena. Srednji intenzitet sleganja terena smanjen je za 60%, veličina priliva rudničkih voda smanjena je za 56%, i najvažnije, cela deponija rudarskog otpada i malomineralizovane rude na samoj lokaciji rudnika, površine 20 ha i visine 60 m, pomerena je na novu lokaciju, na nešto višoj koti. Iako kompanija ima pravo da vrši korekcije projektnih rešenja, ovde je očigledno reč o njihovom upodobljavanju, kako bi se, svega dva meseca nakon objavljivanja nacrtu Studija RT do upućivanja zahteva MŽS, dobio teorijski održiv koncept rudarenja na ovoj lokaciji. Time je, suštinski, zanemareno navodno „6,5 godina rada preko 100 nezavisnih stručnjaka“.

Prenos zagađujućih materija iz potencijalnog rudnika jadarita, bilo poplavnim talasom, bilo rečnim tokom Jadra usled akcidenata u krugu rudnika, ili pak sporom filtracijom podzemnih voda u pravcu Drine, postepeno bi mogao dovesti do širenja zagađenja u pravcu Mačve. Analize transporta zagađenja rekom Drinom i njenim priobaljem nisu ni razmatrane u nacrtu Studija RT, što je donekle razumljivo s obzirom na to da ove studije nisu pravno obavezujući dokumenti i nemaju nikakvu pravno-obavezujuću snagu, dok a druge strane privatna kompanija i nema zadatak da vodi računa o javnom interesu. Međutim, zapanjuje činjenica da državni organi prenebrejavaju ogroman značaj i ranjivost vodnih resursa na području Mačve i da tom pitanju nisu pridali gotovo nikakav značaj. Tako, u Rešenju o određivanju obima i sadržaja studije o proceni uticaja na životnu sredinu koje je izdalo MŽS, uopšte nije zatražena „izrada studije o mogućem uticaju na planirano izvorište regionalnog sistema vodosnabdevanja Mačve i Srema“, iako je upravo to naložilo Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u izdatim vodnim uslovima.(?!).

Koliki je značaj regionalnog izvorišta u aluvijonu Drine u Mačvi svedoče i podaci eksperata Instituta „Jaroslav Černi“, profesora M. Vukovića i D. Babca (1972.), koji su ocenili da se iz aluvijona Drine, sistemom od 54 reni bunara može zahvatati 19,93 m³/s podzemnih voda na deonici dugoj 21,5 km (Lazić, 1992.). Ove procene delimično su revidirale njihove kolege, D. Babac i Z. Kostić (1988.), koje su u svom radu razmatrale deo terena od Badovinaca do Crne Bare, ali sa bunarima odmaknutim od reke na rastojanja od oko 1 km.

Inače, ukupna eksploatacija voda za snabdevanje pijaćom vodom građana Srbije iznosi oko 23 m³/s. Da je ovo izvorište od regionalnog značaja, jasno je definisano i u Vodoprivrednoj osnovi Republike Srbije iz 2001. godine, kao i u Strategiji upravljanja vodnim resursima Republike Srbije do 2034. godine (iz 2017. godine). Na Karti ugroženosti od zagađivanja podzemnih voda Srbije (Milanović et al., 2010), koja je

sastavni deo pomenute Strategije (karta 6), najveći deo Mačve nalazi se u klasi veoma visoke i visoke ugroženosti, pre svega zbog nekontinualnog prostiranja slabije propusnog pripovršinskog sloja koji predstavlja povlatu vodonosnog sloja i štiti ga od lakog zagađivanja. Stavljanje ovakve rezerve kvalitetne podzemne vode pod rizike zagađivanja, u uslovima sve izraženijih klimatskih promena, imalo bi nesagledive i nepopravljive posledice po građane Srbije.

Odnos Uredbe i Projekta prema pitanju ljudskih prava

Važno je napomenuti da je u članu 6. Uredbe o kritičnim sirovinama poštovanje ljudskih prava propisano kao jedan od obaveznih uslova koje projekat mora da ispuni kako bi se mogao proglasiti „strateškim”. Međutim, način propisivanja ovog uslova je manjkav. U Uredbi se navodi da se poštovanje ljudskih prava ima obezbediti kroz sprečavanje i svođenje na najmanju moguću meru uticaja na životnu sredinu, sprečavanje i svođenje na najmanju moguću meru društveno negativnih efekata primenom društveno odgovornih praksi, uključujući ljudska prava, prava autohtonih naroda, radničkih prava, posebno u pogledu nedobrovoljnog preseljenja. Dalje se ističu potencijal za otvaranje kvalitetnih radnih mesta, smisljena saradnja sa lokalnim zajednicama i socijalnim partnerima, te primena transparentne poslovne prakse sa odgovarajućim politikama za praćenje njihove ispunjenosti radi sprečavanja i minimizacije rizika od štetnih uticaja na pravilno funkcionisanje javne uprave, uključujući korupciju i podmićivanje.

Način regulisanja ovog pitanja stvara utisak da je **poštovanje ljudskih prava svedeno na društveno odgovornu praksu kompanije**, što samo po sebi nije u skladu sa osnovnim postulatima na kojima su zasnovana ljudska prava i obaveze država i kompanija da ih poštuju. Osnovna intencija u pogledu regulisanja ovog pitanja ostaje dosledno sprovedena i u svom konačnom aspektu – odluci da se projektu „Jadar” dodeli status strateškog projekta u skladu sa Uredbom o kritičnim sirovinama. Kada se poštovanje ljudskih prava svodi na društveno odgovorne

prakse kompanija, koje nisu obavezujuće, ne prate ih jasni mehanizmi za sprovođenje, niti sankcije zbog kršenja određene norme, tada se sve može nazvati poštovanjem ljudskih prava.

Detaljnije obrazloženje kriterijuma za procenu ispunjenosti uslova za proglašavanje projekta strateškim, u skladu sa članom 6. Uredbe, nalazi se u Aneksu III ovog dokumenta. Za procenu ispunjenosti uslova za proglašavanje projekata strateškim u zemljama Evropske unije traži se njihova usklađenost sa relevantnim propisima Evropske unije i nacionalnih zakonodavstava. Sa druge strane, za projekte koji se sprovode u trećim zemljama ili u prekomorskim zemljama i teritorijama (eng. OCTs) navodi se da procena ispunjenosti kriterijuma „uzima u obzir” (eng. *shall take into account*) usklađenost projekata sa nacionalnim zakonodavstvima i sa sledećim međunarodnim instrumentima: 1) Tripartitnom deklaracijom MOR-a o načelima za multinacionalna preduzeća i socijalnu politiku; 2) Smernicama OECD-a za postupanje s dužnom pažnjom za odgovorno poslovno ponašanje, posebno smernicama koje se odnose na borbu protiv korupcije; 3) Smernicama OECD-a za postupanje s dužnom

39 MOR, Tripartitna deklaracija o načelima za multinacionalna preduzeća i socijalnu politiku, dostupno na: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40ed_emp/%40emp_ent/%40multi/documents/publication/wcms_094386.pdf

pažnjom za odgovorne lance snabdevanja mineralima iz sukobima pogođenih i visokorizičnih područja; 4) Smernicama OECD-a za postupanje s dužnom pažnjom za stvaran angažman s deonicima u sektoru eksploatacije, među ostalim u slučajevima u kojima se upućuje na načela utvrđena u Deklaraciji Ujedinjenih nacija o pravima autohtonih naroda; 5) Načelima OECD-a za korporativno upravljanje; 6) Smernicama OECD-a za multinacionalna preduzeća o odgovornom poslovnom ponašanju; 7) Vodećim načelima Ujedinjenih nacija o poslovanju i ljudskim pravima i 8) Referentnom normom br. 5 Međunarodne finansijske korporacije o sticanju zemljišta i nedobrovoljnom preseljenju.

Tripartitna deklaracija MOR-a o načelima za multinacionalna preduzeća i socijalnu politiku, kao i Smernice OECD-a za postupanje s dužnom pažnjom za odgovorno poslovno ponašanje referišu na Vodeća načela Ujedinjenih nacija o poslovanju i ljudskim pravima kao na osnovni dokument sa kojim su usaglašeni ovi standardi. Sama Vodeća načela Ujedinjenih nacija o poslovanju i ljudskim pravima predstavljaju ključni interpretativni

standard koji se mora konsultovati prilikom procene ispunjenosti obaveza kompanija da poštuju ljudska prava.

Sa druge strane, imajući u vidu značaj ovog projekta, kao i činjenicu da se njime uspostavlja svojevrsno partnerstvo između kompanije Rio Tinto i Republike Srbije, a da je sve to od ključnog interesa za zemlje EU i njihov pristup kritičnim sirovinama, prilikom analize ispunjenosti uslova za proglašavanje projekta strateškim potrebno je sagledati kako se on odražava na obaveze države da poštuje ljudska prava i na *obaveze kompanija* da poštuju ljudska prava.

Kao što je pomenuto, Vodeća načela Ujedinjenih nacija o poslovanju i ljudskim pravima jesu ključni dokument kojim se obezbeđuje poštovanje ljudskih prava u ovoj oblasti, te je odluku o ispunjenosti uslova za proglašavanje projekta „Jadar” strateškim u skladu sa Uredbom potrebno analizirati najpre iz tog ugla. Drugi važan aspekt, posebno sa stanovišta poštovanja propisa u oblasti zaštite životne sredine, odnosi se na samu prirodu obaveza država u pogledu poštovanja standarda kojima se garantuju ljudska prava.

Osnovni principi poštovanja ljudskih prava od strane država

Međunarodno pravo ljudskih prava propisuje osnovne postulate poštovanja ovih prava od strane država. Ističe se da države treba da ispune takozvanu tripartitnu obavezu u pogledu ljudskih prava – „*respect, protect and fulfill*”. U prevodu – *obaveze države* odnose se na poštovanja ljudskih prava, njihovu zaštitu i unapređivanje. Tek kada su ispunjena sva tri uslova, može se govoriti o tome da države poštuju ljudska prava. U ovom kontekstu, obaveza države da poštuje ljudska prava ogleda se u činjenici da same države ne bi trebalo da krše ljudska prava (u slučaju projekta „Jadar”, pre svega, pravo na vodu i

pravo na zdravu životnu sredinu). S druge strane, u pogledu obaveze država da štite ljudska prava, države pokazuju da ispunjavaju ovu obavezu kada preduzimaju korake kako bi sprečile i kažnjavale kršenja ljudskih prava od strane drugih entiteta, uključujući i kompanije. Konačno, treća obaveza država – da unapređuju ljudska prava, predstavlja *pozitivne obaveze države* i naročito je značajna za razumevanje konkretne situacije koja se tiče ispunjenosti uslova za proglašavanje projekta „Jadar” strateški važnim projektom u skladu sa Uredbom o kritičnim sirovinama.

Nadalje, integrisanje ljudskih prava u sve procese donošenja odluka, posebno kada je reč o ovako značajnim odlukama kao što je početak eksploatacije litijuma u Srbiji, sa svim njenim posledicama, trebalo je sprovesti primenom *pristupa zasnovanog na ljudskim pravima*, koji podrazumeva načela *participacije*, nediskriminacije i odgovornosti za poštovanje prava.

Za pitanja *participacije* posebno je važno sagledati način na koji se izvršna vlast nosi sa brojnim protestima koji se održavaju protiv iskopavanja litijuma u dolini Jadra. Umesto da sa razumevanjem i uvažavanjem razmotri stavove građana koji se protive sprovođenju projekta „Jadar“, izvršna vlast sprovodi kampanje targetiranja, pretnji i pritisaka na aktiviste, kažnjava ih i primenjuje oblike represije koji nisu primereni državi koja tvrdi da poštuje ljudska prava. S druge strane, za pitanje participacije građana u donošenju odluke o iskopavanju litijuma, posebno je značajna sudbina gore pomenute narodne inicijative protiv iskopavanja litijuma i bora, koja je, u skladu sa Zakonom o referendumu i narodnoj inicijativi⁴⁰, maja 2022. godine, uz priloženih 38.191 potpisa overenih od strane javnog beležnika, upućena Narodnoj skupštini na razmatranje. Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi propisuje obavezu Narodne skupštine da u roku od 6 (šest) meseci od prijema inicijative razmotri njenu sadržinu i zakaže raspravu o predlogu koji je predmet inicijative. Posebno je značajno to što je narodna inicijativa, zajedno sa svim priloženim potpisima nestala nakon predaje Narodnoj skupštini i ne može se pronaći (?!).⁴¹ Predsednica Narodne skupštine obavestila je javnost da je lično uključena u utvrđivanje šta

se dogodilo sa inicijativom, dok su njeni podnosioci Višem javnom tužilaštvu u Beogradu podneli krivične prijave⁴², ali informacije o toku istrage još uvek nisu dostupne javnosti.

Slično pitanju osnovnih principa poštovanja ljudskih prava od strane država, značajna i praksa Evropskog suda za ljudska prava, koja već neko vreme na vrlo konkretan način povezuje pravo na zdravu životnu sredinu sa standardima iz Evropske konvencije o ljudskim pravima. Tako je u predmetu *Di Sarno protiv Italije* Evropski sud za ljudska prava pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života iz člana 8. Konvencije proširio konceptom uživanja zdrave i zaštićene životne sredine.⁴³ Praksa Suda u predmetu *Budayeva i drugi protiv Rusije*⁴⁴, koji se ticao poplava i klizišta koja su nastala usled propusta države da rekonstruiše branu koja je na kraju pukla i izazvala smrt više ljudi koji su stanovali u njenoj blizini, takođe pokazuje da nije nemoguće zamisliti situaciju u kojoj se država proglašava odgovornom za povredu prava na život građana stradalih od nečega što bi se, u društvenom i političkom životu Srbije, moglo nazvati „tragedijom“, a zapravo ukazuje na zanemarivanja obaveza organa javne vlasti i nedostatak kapaciteta za prevenciju nastanka povreda prava.

Kako se navodi, „kao i kod minimalnih osnovnih obaveza (eng. *minimum core obligations*) u pogledu ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, obaveze prema međunarodnom pravu zaštite životne sredine uglavnom su postavljene kao cilj koji se ostvaruje postepeno“⁴⁵, a „obaveze država u odnosu na njihov kapacitet za sprečavanje

40 Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi („Službeni glasnik RS“, br. 111/2021 i 119/2021).

41 „Slučaj nestanka Inicijative sa 38.000 potpisa građana: Rokovi prošli, zakon prekršen, nadležni ne reaguju“, Insajder, <https://www.insajder.net/teme/slucaj-nestanka-inicijative-sa-38000-potpisa-gradana-rokovi-prosli-zakon-prekrsen-nadlezni-ne-reaguju>;

42 <https://www.euronews.rs/srbija/politika/140147/pokret-kreni-promeni-predao-krivicnu-prijavu-zbog-izostavljanja-narodne-inicijative/vest>;

43 *Di Sarno protiv Italije*, predstavka br. 30765/08, 10. januar 2012. godine.

44 *Budayeva i drugi protiv Rusije*, predstavke br. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 i 15343/02, 20. mart 2008. godine.

45 Karen Hulme, *International environmental law and human rights*, str. 287-288, u: Scott Sheeran, Sir Nigel Rodley, *Routledge Handbook of International Human Rights Law*, Routledge, 2013.

zagađenja, predstavlja jedno od temeljnih načela prava zaštite životne sredine”.⁴⁶ Imajući ovo u vidu, kao i jedno od osnovnih načela održivog razvoja – načelo preventivne zaštite, stiče se utisak da je za procenu da li projekat „Jadar” ispunjava uslove u pogledu

poštovanja ljudskih prava potrebno analizirati ne samo postojeće propise, planove i politike, već i konkretne kapacitete za sprečavanje zagađenja, kao i samu tehnologiju prerade sirovine u okviru ovog projekta, o čemu je već bilo dosta reči u kontekstu ovog projekta.

Vodeća načela Ujedinjenih nacija o poslovanju i ljudskim pravima

Vodeća načela Ujedinjenih nacija o poslovanju i ljudskim pravima⁴⁷ odnose se na sve države i sva preduzeća i primenjuju se radi jačanja standarda i prakse poslovanja u pogledu ljudskih prava, kao i radi ostvarivanja opipljivih rezultata za ugrožene pojedince i zajednice.

Vodećim načelima propisano je da kompanije treba da poštuju ljudska prava i da izbegavaju zadiranje u ljudska prava drugih, te da otklanjaju negativne uticaje na ljudska prava kojima su doprinele. To podrazumeva odstranjivanje negativnih uticaja kroz sprečavanja nastanka povreda prava, ublažavanje posledica povreda i tamo gde je neophodno, obezbeđivanje obeštećenja zbog povrede prava. Kompanije mogu preduzimati i druge obaveze koje doprinose uživanju prava, ali na taj način ne mogu da se oslobode odgovornosti za kršenja ljudskih prava u okviru poslovanja. Primera radi, kompanija Rio Tinto može pružati podršku lokalnim sportskim klubovima i klubovima za stare na teritoriji lokalnih samouprava u kojima posluje, ali takve aktivnosti ne mogu da je oslobode obaveze da poštuje ljudska prava i prava koja se tiču zaštite životne sredine.

Katalog prava koja kompanije moraju poštovati ne razlikuje se od kataloga prava koja su kodifikovana pod okriljem Ujedinjenih nacija. Tu se pre svega misli na Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, ali su kompanije dužne da poštuju i one standarde koji su razvijeni radi zaštite posebno ugroženih kategorija lica.

Na osnovu Vodećih načela, Rio Tinto bi, sa svojom lokalnom kompanijom Rio Sava, trebalo da *sprovede procenu stvarnih i potencijalnih uticaja na ljudska prava*, da preduzmu određene *mere na osnovu te procene*, te da uspostave *mehanizam reagovanja i izveštavanja* o načinima na koji se oni otklanjaju. Dužna pažnja kompanija u pogledu poštovanja ljudskih prava odnosi se na negativne uticaje koje kompanija može da izazove (potencijalni rizici od uništavanja životne sredine, negativni uticaji na ostvarivanje prava na vodu i slično), uticaje kojima može da doprinese (smanjivanje površina obradivog zemljišta, gubitak ekonomske koristi od poljoprivrede zbog nedobrovoljnog raseljavanja i slično) ili uticaje koji mogu biti povezani sa poslovanjem ili

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Izveštaj specijalnog predstavnika Generalnog sekretara za pitanje ljudskih prava i transnacionalnih korporacija i ostalih preduzeća, Džon Ragi (John Ruggie)Ruk, „Vodeća načela o biznisu i ljudskim pravima: sprovođenje „zaštiti, poštuju, otkloni” okvira Ujedinjenih nacija”, 21. mart 2011. godine, https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinessshr_en.pdf

proizvodima kompanije (pitanje skladištenja i reciklaže sirovina koje nastaju u procesu proizvodnje).

U skladu sa Načelom 22 Vodećih načela, ove obaveze moraju se sprovoditi uz angažovanje sopstvenih i/ili spoljnih stručnjaka za ljudska prava i uz sprovođenje *suštinskih konsultacija* sa grupama koje mogu biti ugrožene.⁴⁸ Kompanija je dužna da integriše nalaze sopstvenih ocena uticaja u interne funkcije i postupke, te da prati delotvornost mera koje je preduzela ili namerava da preduzme kako bi proverila da li se njima uklanja negativan uticaj na ljudska prava. Sam proces praćenja treba da bude zasnovan na kvalitativnim i kvantitativnim indikatorima, te da se oslanja na povratne informacije internih i spoljnih izvora, uključujući pojedince i zajednice koje su pogođene delovanjem kompanije. Na kraju, kompanije su, u skladu sa ovim Vodećim načelima, dužne da uspostave mehanizam izveštavanja koji će pratiti sve navedene obaveze i blagovremeno obavestavati zainteresovanu javnost i institucije o uticaju njihovih aktivnosti na zaštitu životne sredine i ljudska prava u širem smislu.

Ukoliko se sagledaju ove, pretežno proceduralne obaveze, posebno one koje se odnose na Načela 18 – 21 Vodećih načela,

jasno je da kompanija Rio Tinto sa svojom lokalnom kompanijom Rio Sava, nije preduzela ove korake. Ne postoji nijedna javno dostupna informacija koja bi ukazala na to da je sprovedena procena uticaja, te da su nakon nje identifikovane mere koje je potrebno preduzeti, da je konsultovana lokalna zajednica i uspostavljen mehanizam za praćenje delotvornosti ovih mera i njihove ocene sa aspekta smanjivanja negativnih efekata po ljudska prava.

Na kraju, važno je napomenuti da je Radna grupa Ujedinjenih nacija za poslovanje i ljudska prava tokom svoje nedavne posete Srbiji posetila i kompaniju Rio Sava, grad Loznicu, lokalne organizacije civilnog društva i aktiviste koji se bore protiv iskopavanja litijuma. Nakon posete objavljen je preliminarni izveštaj sa nalazima. U tom izveštaju ističe se da strateški značaj projekta „Jadar” za Srbiju i širu međunarodnu zajednicu mora biti uravnotežen sa potencijalnim dugoročnim rizicima po lokalne zajednice i životnu sredinu. Svaki projekat ovakvog obima *trebalo bi da bude uslovljen sveobuhvatnim procenama uticaja na životnu sredinu i ljudska prava*, merama za očuvanje transparentnosti, javnom kontrolom i nezavisnim nadzorom.⁴⁹

---

48 Standard koji se odnosi na „suštinske konsultacije” podložan je tumačenjima u zavisnosti od konteksta i od grupa koje su pogođene delatnostima kompanije i/ili raseljavanjem. Međutim, ovaj standard u najmanjem podrazumeva slobodne, prethodne i informisane pristanke pojedinaca i zajednica koje su pogođene delatnošću kompanije i/ili iseljenjem. U situaciji u Srbiji to nije moguće, jer je odluka već doneta, pa je učešće zajednice u konsultacijama bespredmetno. Zbog ograničenja u pogledu dužine teksta, ovim pitanjem se nećemo detaljnije baviti u ovoj analizi.

49 UN Working Group on Business and Human Rights, Poseta Srbiji, 6-15. oktobar 2025. godine, Izjava na kraju misije, Beograd, 15. oktobar 2025. godine, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/business/workinggroupbusiness/2025-10-15-eom-wgbhr-serbia-en.pdf>

Odnos Uredbe i drugih međunarodnih akata

Standardi ljudskih prava koji se imaju primeniti na Republiku Srbiju, na kompaniju Rio Tinto, kao i na lokalnu kompaniju Rio Sava, u kontekstu potencijalnog iskopavanja litijuma u Srbiji su jasni – oni su, pre svega, zasnovani na međunarodnim ugovorima usvojenim pod okriljem Ujedinjenih nacija i na interpretativnim standardima tih ugovora. S druge strane, Uredba o kritičnim sirovinama predviđa da se poštovanje ljudskih prava, kao jedan od uslova, uzima u obzir prilikom određivanja da li određeni projekat ispunjava kriterijume za sticanje statusa strateškog. Ovako široko i neprecizno postavljen uslov u samoj Uredbi, u kombinaciji sa nejasnim procedurama za određivanje statusa strateški važnog projekta, ostavlja više pitanja nego odgovora o tome na koji način je doneta odluka da se projekat iskopavanja litijuma „Jadar”, koji promoviše Rio Tinto sa svojom lokalnom kompanijom Rio Sava, uvrsti na listu strateški važnih projekata.

Potencijalni rizici po životnu sredinu, negativni uticaji na stanovnike područja koje je zahvaćeno eksploatacijom litijuma, nedostatak transparentnosti i učešća javnosti u procesima donošenja odluka o ovom projektu, kao i proceduralni zahtevi koji služe da spreče nastanka šteta od ovakvog projekta, ukazuju na potrebu detaljnije analize poštovanja ljudskih prava u kontekstu ovog projekta. Kada se kriterijumi poštovanja ljudskih prava svedu na društveno odgovornu praksu kompanije, a ne na standarde i garancije – kao što je to slučaj u Uredbi o kritičnim sirovinama, i kada se takvi kriterijumi procenjuju u okviru nejasnih procedura za donošenje odluka o strateškom značaju projekta, dobija se rezultat koji potvrđuje da iskopavanje litijuma u dolini Jadra nije samo izazov za poštovanje propisa i standarda u Srbiji, već i ozbiljan izazov za poštovanje pravnih tekovina i principa vladavine prava kao temeljnih principa Evropske unije.

Ekonomsko - finansijski aspekti Projekta

U kontekstu sveobuhvatnog sagledavanja projekta „Jadar“, važan aspekt predstavljaju i njegovi potencijalni ekonomsko-finansijski efekti na Republiku Srbiju i njene građane, što je značajno i za utvrđivanja stepena usklađenosti tih verovatnih efekata sa Uredbom o kritičnim sirovinama.

U proceni ekonomsko-finansijskih efekata, Analiza polazi od kratke studije „Koliko bi Srbija dobila od projekta Jadar?“⁵⁰, zatim od iskaza zvaničnih predstavnika Republike Srbije, izjava zvaničnih predstavnika kompanije Rio Tinto, kao i od procene ekonomsko-finansijskih efekata projekta „Jadar“ koju je kompanija Rio Tinto učinila dostupnom javnosti na svojoj zvaničnoj veb-stranici (*Rio Tinto Serbia*⁵¹). Ova procena zasnovana je na studiji „Procena ekonomskog uticaja Projekta litijuma i borata „Jadar““ (u daljem tekstu: **Studija**), koju je za Rio Tinto u septembru 2023. godine izradila konsultantska kompanija *Ergo Strategy Group*.⁵²

Osnovni zaključak jeste da **projekat „Jadar“ ima neizvesne i, u najboljem slučaju, zanemarljive ekonomske efekte za Republiku Srbiju**. Istovremeno, **projekat bi uzrokovao značajne izdatke za budžet države, uz dugoročne ekonomsko-finansijske i druge rizike**.

Ekonomsko-finansijski parametri Projekta „Jadar“

Polazeći od informacija koje je o projektu „Jadar“ javnosti stavila na uvid sama kompanija Rio Tinto i Studije koja predstavlja

osnovu tih informacija, osnovni ekonomsko-finansijski parametri projekta „Jadar“ su sledeći:

50 Zoran Drakulić, Boško Mijatović, Danica Popović, Dejan Šoškić, 2024 „Koliko bi Srbija dobila od projekta Jadar?“, 28.10.2024, Beograd, Mimeo;

51 <https://riotintoserbia.com/en/jadar-project/economic-impact/>;

52 <https://ergostrategygroup.com/wp-content/uploads/2023/08/Ergo-Strategy-Group-Jadar-Economic-Impact-Assessment-Sep23-EN-spread.pdf>;

Procenjeni ukupni prihod celokupnog projekta „Jadar” iznosi 1 milijardu evra godišnje (Studija, str. 45).

Od ukupnog prihoda odbija se 305 miliona evra godišnje za troškove dobara i usluga, uključujući i plate. Očekivano, većina tih troškova bila bi isplaćena stranim dobavljačima za mašine, opremu i njihovo održavanje, za hemijske reagense, tehničke konsultacije i druge potrebe, bez značajnije realne koristi za pravna lica, građane i budžet Republike Srbije.

Studija pretpostavlja dalju raspodelu ukupnog prihoda tj. preostalih 695 miliona evra godišnje (1 milijarda minus 305 miliona) bruto dodajne vrednosti tako što bi Rio Tinto prihodovao 450 miliona evra godišnje. Drugim rečima, Studija predviđa da Rio Tinto za svoj uloženi kapital uzima dve trećine operativne dobiti projekta „Jadar”.

Studija ne pokazuje internu stopu prinosa (eng. IRR – *Internal Rate of Return*) projekta „Jadar”, ali grafički prikazuje „novčane tokove” investitora (Studija, str. 54), na osnovu čega je moguće uraditi analizu finansijskih tokova i koristi za Rio Tinto i Republiku Srbiju tokom 40 godina planirane aktivnosti projekta (Aneks, Tabela 1).

U prvih pet godina projekta „Jadar”, Rio Tinto predviđa ulaganje od oko 2,45 milijardi evra. Ovaj iznos nije detaljno obrazložen ni specifikovan, što ga čini potencijalno spornim. Drugim rečima, nije izvesno da realno ulaganje možda neće biti manje od prikazanog iznosa.

Nakon uvodnog petogodišnjeg perioda, planira se pokretanje proizvodnje i njeno normalno odvijanje od 6. do 37. godine projekta. Rio Tinto planira da prihoduje 31 godinu po 450 miliona evra, odnosno ukupno 14,95 milijardi evra, što je pet i po puta više od uloženog kapitala. U periodu od 38. do 40. godine (tokom poslednje tri godine projekta), predviđeni su troškovi zatvaranja rudnika od oko 300 miliona evra, koji će, po svoj prilici, biti isplaćeni iz finansijskih rezervi akumuliranih tokom projekta. Dakle, od projekta „Jadar”, kompanija Rio Tinto planira čistu zaradu od 11,5 milijardi evra.

Rio Tinto planira da ostvari povraćaj uloženi sredstava od 2,45 milijardi evra (bez diskontovanja finansijskih tokova) za samo pet godina. Naime, od 6. do 10. godine, Rio Tinto očekuje prihode od 2,55 milijardi evra, što ukazuje na to da bi kompanija u potpunosti pokrila rizik svog poslovanja za manje od četvrtine života projekta.

---

53 Bez diskontovanja finansijskih tokova. Inače, diskontovanje finansijskih tokova uvažava činjenicu tzv. vremenske vrednosti novca, odnosno da 1 evro danas više vredi nego 1 evro za godinu dana ili u nekom daljem periodu u budućnosti. Razlika u vrednosti novca danas i u budućnosti zasniva se na kamatnoj stopi uvećanoj za riziko premije koje se mogu vezati za konkretni investicioni projekat. Kamatna stopa uvećana za riziko premije danas se za Srbiju često procenjuje na oko 10% godišnje, što predstavlja prosečnu cenu kapitala (eng. WACC – *Weighted Average Cost of Capital*).

Budžetske koristi Projekta „Jadar” za Republiku Srbiju

Na osnovu Studije kompanije Rio Tinto, može se zaključiti da se direktne budžetske koristi od projekta „Jadar” za Republiku Srbiju svode na sledeće:

Studija predviđa **ukupno 184,5 miliona evra godišnje budžetskih prihoda Republike Srbije na svim nivoima države i po svim osnovama:** porez na dobit, porez na dividende, rudna renta, porez na dohodak i porez na imovinu. Ovaj iznos je izuzetno mali za projekat ovakvog obima, vremena trajanja i ekoloških rizika. Međutim, čak i tako skroman iznos zapravo je značajno preuveličan u odnosu na realne budžetske prihode koje bi Srbija mogla da očekuje od projekta „Jadar”.

Naime, sama „**rudna renta**” za Srbiju predviđena je na nivou od svega 40 miliona evra godišnje (24 miliona evra na republičkom i 16 miliona evra na lokalnom nivou), i to tek u periodu maksimalne proizvodnje, odnosno, realno nakon desete godine rada rudnika. Imajući u vidu da je u sličnom slučaju kompanije „Zijin” u Boru i Majdanpeku Vlada Republike Srbije odlučila da smanji stopu rudne rente, postoji realan rizik da se i u slučaju projekta „Jadar” ovaj već skroman prihod države, ostvaren kroz bespovratno vađenje neobnovljivih resursa zemlje, dodatno smanji.

Najveći planirani prihod države je od **poreza na dobit** preduzeća. Na godišnjem nivou

planiran je iznos od 85 miliona evra. Ovaj porez je u direktnoj vezi sa **porezom na dividendu**, koji je planiran na nivou od 50 miliona evra godišnje i koji predstavlja drugi najznačajniji prihod za budžet Republike Srbije. Ova dva najizdašnija predviđena poreza se, međutim, mogu naplatiti samo ako preduzeće ostvaruje dobit. Drugim rečima, Rio Tinto ne bi plaćao ni porez na dobit ni porez na dividendu tokom prvih pet godina projekta kada predviđeno investiranje kreira knjigovodstvene gubitke. Slično je predviđeno i za poslednje tri godine kada su planirani troškovi zatvaranja rudnika koji kreiraju knjigovodstvene gubitke. Uz to, porezi na dobit i dividendu bili bi (prema grafikonu u Studiji na strani 54) minimalni od 33. do 37. godine projekta, kada su i prihodi projekta planirani da budu manji, a troškovi i dalje prisutni. Drugim rečima, porez na dobit i porez na dividende ne bi ostvarivali prihod za budžet Republike Srbije u toku 13 godina projekta „Jadar”. Uz sve ovo, poreski propisi u Srbiji omogućavaju oslobađanje od poreza na dobit od 6. do 10. godine usled prenosa (i pokrivanja) gubitaka iz prvih pet godina. Dodatna mogućnost postoji da Rio Tinto nakon tog perioda, tj. za period od 11. do 20 godine, traži i dobije ukidanje poreza na dobit po osnovu kapitalnih ulaganja i zapošljavanja. Sve ovo ukazuje na to da bi, u praksi, Rio Tinto vrlo verovatno plaćao porez na dobit samo tokom 12 godina, a porez na dividendu tokom 27 godina, od predviđenih 40 godina projekta „Jadar”.

Nova zaposlenost od Projekta „Jadar” i mogući prirast BDP-a u Republici Srbiji

Na osnovu Studije kompanije Rio Tinto, direktne koristi u pogledu nove zaposlenosti u Republici Srbiji koje proističu iz realizacije projekta „Jadar” su sledeće:

- U aktivnoj fazi rada, predviđena je nova zaposlenost od 1.300 ljudi.
- Tokom prvih pet godina trajanja investicija i izgradnje rudnika, predviđena je privremena zaposlenost do 3.500 ljudi.
- Studija (str. 55) predviđa i dodatnih 3.265 radnih mesta širom Srbije, zasnovanih na pretpostavljenim multiplikativnim efektima projekta „Jadar”.

Međutim, u sagledavanju zaposlenosti koja bi proistekla iz projekta „Jadar” potrebno je imati u vidu nekoliko elemenata. Prvo, iako subvencije od deset hiljada evra po zaposlenom nisu predviđene za rudarske kompanije, postoji mogućnost da Rio Tinto pokuša da određena povezana lica kvalifikuje za ovu vrstu subvencije, čime bi se stvorio negativan finansijski tok, odnosno dodatni izdatak za budžet Republike Srbije. Dalje, predviđena privremena zaposlenost do 3.500 ljudi tokom izgradnje rudnika može uključivati i čitav niz radnih mesta za zaposlene u stranim kompanijama i za nerezidente, bez neposrednog pozitivnog uticaja na domaću zaposlenost, privrednu aktivnost i budžet. Konačno, imajući u vidu iskustvo sa kompanijom „Zijin” u Boru, moguće je da se usled manjka domaće radne snage dominantno angažuju strani radnici, uglavnom iz manje razvijenih zemalja, što ukazuje na mogućnost da se ne mora nužno očekivati značajnije zapošljavanje domaće radne snage na izgradnji ili tokom funkcionisanja rudnika. U slučaju većeg zapošljavanja stranaca, neki pozitivni multiplikativni efekti od potrošnje zaposlenih mogu biti znatno umanjeni i postati zanemarljivi.

Studija (str. 55) tvrdi da će projekat „Jadar” imati direktne i indirektne (multiplikativne) efekte na rast BDP-a Srbije od 3% tokom perioda njegove realizacije. Međutim, s tim u vezi treba imati u vidu nekoliko važnih činjenica.

Pre svega, ovde je reč o proceni ukupnog mogućeg prirasta BDP-a Srbije tokom realizacije projekta „Jadar”, a ne o uvećanju godišnje stope rasta BDP-a, kako su to pojedini zvaničnici komentarisali u javnosti. Iz toga sledi i da bi, po predviđenom zatvaranju projekta, po okončanju eksploatacije, BDP Srbije verovatno bio umanjen za okvirno isti procenjeni iznos. Dalje, BDP zavisi od ostvarene bruto dodate vrednosti (BDV) preduzeća, a ona zavisi od prodajnih cena roba i usluga preduzeća. Prodajna cena litijuma, kao svetske berzanske robe, izuzetno je nestabilna i danas je daleko ispod nivoa iz 2022. i 2023. godine, kada je rađena studija Rio Tinta. Sasvim je neizvesno da li će se cena litijuma oporaviti, imajući u vidu tehnološke inovacije i tehnološki napredak koji mogu uticati na pad tražnje za litijumom. Zbog toga je pozitivan uticaj projekta „Jadar” na BDP Srbije krajnje neizvestan, a u ovom trenutku (kada je cena litijuma pet puta manja nego u trenutku izrade studije Rio Tinta) svakako je na znatno nižem nivou od onog prikazanog u Studiji. Ukoliko bi cena litijuma dugoročno ostala na nivou na kojem se nalazi poslednje dve godine, poslovni rezultat projekta „Jadar” bio bi znatno manji, a potencijalno i negativan. Time bi se, naravno, dodatno i znatno smanjili ionako veoma niski predviđeni prihodi za Republiku Srbiju, navedeni u Tabeli 1 u Aneksu.

Dalje, poznato je da multinacionalne kompanije, poput Rio Tinta, kroz trgovinu između svojih povezanih preduzeća u različitim zemljama i jurisdikcijama mogu znatno uticati na knjigovodstveni poslovni rezultat svojih subsidijarnih preduzeća.

Na taj način mogu uticati i na bruto dodatu vrednost koju ta preduzeća ostvaruju, a sledstveno i na doprinos tih preduzeća BDP-u zemlje u kojoj posluju. Multinacionalne kompanije ovakve operacije najčešće sprovode u svrhu optimizacije svojih poreskih obaveza. Ne postoje nikakve garancije da se slična praksa ne bi primenila i u vezi sa projektom „Jadar”. Ova mogućnost dodatno umanjuje izvesnost bilo kakvih procena o uticaju ovog projekta na kretanje BDP-a Srbije.

Konačno, ponovo na osnovu iskustva sa kompanijom „Zijin” u Boru, nominalni

doprinos BDP-u može postojati, ali kada se profit iznosi u inostranstvo, repromaterijali i oprema nabavljaju u inostranstvu, a zapošljavaju radnici iz inostranstva koji vrlo ograničeno troše u zemlji, realni pozitivni efekti takvih ekonomskih aktivnosti za zemlju domaćina, u suštini, svode se na plaćene poreze i rudnu rentu.

Iz svega navedenog proizlazi da se ukupni direktni i indirektni pozitivni ekonomsko-finansijski efekti projekta „Jadar” za Republiku Srbiju realno svode na naplaćene poreze i rudnu rentu, što je obuhvaćeno analizom u Tabeli 1 u Aneksu ove Analize.

Realni budžetski neto efekti Projekta „Jadar” za Republiku Srbiju

Ovaj deo Analize zasniva se na standardnom postupku procene korisnosti investicionih projekata primenom metode diskontovanih novčanih tokova (eng. *DCF – Discounted Cash Flow*) radi izračunavanja neto sadašnje vrednosti projekta (eng. *NPV – Net Present Value*). Visoka vrednost NPV-a ukazuje na isplativ projekat, dok niska ili negativna vrednost NPV-a ukazuje na njegovu neisplativost.

U nastavku Analize fokus će biti na novčanim tokovima koje bi trebalo da ostvari Republika Srbija. Studije Rio Tinto u osnovi predviđa novčane tokove za Republiku Srbiju za period od 40 godina funkcionisanja projekta „Jadar”. Novčani tokovi za Republiku Srbiju dominantno zavise od poslovnog rezultata samog projekta. Polazeći od kretanja novčanog toka projekta „Jadar” koje je predvideo Rio Tinto (Tabela 1 u Aneksu, kolona 2), moguće je proceniti nominalne prihode Republike Srbije (svi porezi i rudna renta) bez

poreskih podsticaja (Tabela 1, kolona 4), kao i sa uračunatim poreskim podsticajima (Tabela 1, kolona 5). Kolona 4 i kolona 5 predstavljaju očekivane buduće novčane tokove države za čitav period od 40 godina, zasnovane na podacima koje je objavio Rio Tinto. Ako na predviđene novčane tokove primenimo prosečnu cenu kapitala (eng. *WACC*) od 10%⁵⁴ za diskontovanje novčanih tokova, dobijamo podatke prikazane u kolonama 6 i 7 Tabele 1 u Aneksu. Prema tim podacima, ukoliko Rio Tinto iskoristi raspoložive poreske podsticaje, Srbija bi, po svim osnovama i na svim nivoima (kolona 7), mogla da prihoduje ukupno oko 696 miliona evra sadašnje vrednosti tokom perioda od 40 godina trajanja projekta „Jadar”. To je u proseku svega 17,4 miliona evra godišnje, odnosno oko **2,6 evra** po glavi stanovnika godišnje. Prihodi ostaju zanemarljivi i u slučaju da Rio Tinto ne iskoristi nijednu poresku olakšicu (kolona 6), kada bi Srbija prihodovala prosečno 27,4 miliona evra godišnje, odnosno oko 4,1 evra po glavi

54 10% predstavlja trenutno procenjeni nivo WACC za Srbiju.

stanovnika godišnje. Ovo (kolone 6 i 7 Tabele 1) predstavlja osnovni rezultat analize zasnovane na Studiji Rio Tinta i drugim navedenim javnim informacijama o projektu „Jadar“.

Hipotetički, ako bi Republika Srbija obezbedila, bez naknade, vlasničko **učešće od 10%** u projektu „Jadar“, Srbija bi prihodovala (kolona 9), po svim osnovama i na svim nivoima, tokom perioda od 40 godina trajanja projekta „Jadar“ ukupno oko 887 miliona evra sadašnje vrednosti. To iznosi prosečno svega 22,2 miliona evra godišnje, odnosno **3,3 evra** po glavi stanovnika godišnje. Prihodi bi ostali zanemarljivi i u slučaju da Rio Tinto ne iskoristi nijednu poresku olakšicu (kolona 6), kada bi Srbija prihodovala svega 32,2 miliona evra u proseku godišnje, odnosno 4,8 evra po glavi stanovnika godišnje.

Ponovno hipotetički, ako bi Republika Srbija obezbedila, bez naknade, vlasničko **učešće od 20%** u projektu „Jadar“, Srbija bi prihodovala (kolona 11), po svim osnovama i na svim nivoima, tokom perioda od 40 godina trajanja projekta „Jadar“, ukupno oko 1078 miliona evra sadašnje vrednosti. To je u proseku svega 27 miliona evra godišnje, odnosno **4,1 evra** po glavi stanovnika godišnje. Prihodi ostaju zanemarljivi i u slučaju da Rio Tinto ne iskoristi nijednu poresku olakšicu (kolona 10), kada bi Srbija prihodovala prosečno svega 37 miliona evra godišnje, odnosno 5,6 evra po glavi stanovnika godišnje.

Treba imati u vidu da javnost do sada nije obavestena o bilo kakvim razgovorima sa Rio Tintom o eventualnom vlasničkom udelu Republike Srbije u projektu „Jadar“ (od 10%, 20% ili bilo kom drugom procentu). Ovi

scenariji uključeni su u analizu s obzirom na to da je Rio Tinto u sličnim situacijama prihvatio da, bez ikakvog ulaganja, Republika Gvineja dobije 15% kapitala projekta „Simandu“⁵⁵, a Madagaskar 20% projekta „Fort Dofan“⁵⁶. U ovim slučajevima u Gvineji i Madagaskaru su države, odnosno poreski obveznici, bez ikakvog ulaganja postali suvlasnici projekta. Međutim, to u slučaju Srbije i projekta „Jadar“ nije predviđeno. Stoga je bazni scenario (kolone 7 i 6 Tabele 1 u Aneksu) za sada jedini realan.

Međutim, ni ovi veoma skromni finansijski efekti (Tabela 1) i dalje ne pokazuju celokupnu sliku ekonomsko-finansijskih efekata projekta „Jadar“. Naime, treba imati u vidu da Studija Rio Tinta nigde ne prikazuje izuzetno velike troškove obimnih infrastrukturnih radova, korisnih isključivo projektu „Jadar“, a za koje se očekuje da će ih u potpunosti finansirati Republika Srbija.

Vlada Republike Srbije nigde nije jasno i transparentno predstavila, niti kvantifikovala troškove infrastrukturnih radova koje planira da sprovede u sklopu projekta „Jadar“, i to praktično u korist kompanije Rio Tinto, a na teret poreskih obveznika Republike Srbije. Ipak, pojedini važni elementi mogu se pronaći u Prostornom planu područja posebne namene za realizaciju projekta eksploatacije i prerade minerala jadarita „Jadar“, naročito u poglavlju 4.2.2. „Infrastrukturni sistemi“. Iz ovog dokumenta jasno proizlazi da su ogromne namenske infrastrukturne investicije potrebne za realizaciju projekta „Jadar“ predviđene kao budžetski trošak Republike Srbije, s obzirom na to da kompanija, za razliku od svojih drugih projekata u svetu, nigde nije najavila bilo kakvo sopstveno finansijsko učešće.

55 <https://www.riotinto.com/en/operations/projects/simandou>

56 <https://www.riotinto.com/en/operations/madagascar/qit-madagascar-minerals>

57 Kada se ova informacija našla u javnosti u Srbiji, pojedini zvaničnici su je komentarisali na način da bi trebalo razgovore sa Rio Tintom voditi i u tom pravcu, i otuda su uključena i ova dva scenarija: 10% i 20% suvlasništva Srbije u Projektu „Jadar“. Ništa se, međutim, nakon tih komentara nije izmenilo u zvaničnim informacijama o realizaciji Projekta „Jadar“.

Reč je o potencijalnoj izgradnji putnih i železničkih saobraćajnica, cevovoda od Drine do rudnika, nove kanalizacione mreže znatno većeg kapaciteta i postrojenja za preradu otpadnih voda, zatim izgradnji novih dalekovoda, trafostanica i mreže lokalne distribucije električne energije. Predviđen je i poseban krak gasovoda. Sve ove dodatne investicije, koje bi išle na teret budžeta Republike Srbije, vrlo lako i realno mogu dovesti do toga da ukupna realna ekonomsko-finansijska neto vrednost projekta „Jadar” za Republiku Srbiju bude

negativna, pa i naglašeno negativna.

Iz rezultata ove analize nedvosmisleno proizlazi da projekat „Jadar” u celini ne ispunjava kriterijume iz Uredbe o kritičnim sirovinama, naročito član 6. stav 1 (c, e), koji govori o obaveznoj obostranoj koristi od realizacije projekta za EU i konkretnu „treću zemlju”, kroz dodatnu vrednost (eng. *adding value*) koju projekat treba da generiše u toj zemlji, kao i kroz otvaranje novih radnih mesta i socio-ekonomsku inkluziju lokalne zajednice.

Zaključci o ekonomskim efektima

Na osnovu svih navedenih informacija, može se izvesti nekoliko osnovnih zaključaka kada su u pitanju ekonomsko-finansijski efekti projekta „Jadar” na Republiku Srbiju.

Najpre, na osnovu Studije kompanije Rio Tinto, može se nedvosmisleno zaključiti da bi Republika Srbija ostvarila zanemarljive prihode od projekta „Jadar” po svim osnovama – u proseku 17,4 miliona evra sadašnje vrednosti godišnje, što iznosi 2,6 evra sadašnje vrednosti po glavi stanovnika godišnje. Istovremeno, realno je očekivati da bi Republika Srbija, u korist kompanije Rio Tinto, sama finansirala infrastrukturu neophodnu za realizaciju projekta, verovatno vrednu nekoliko stotina miliona evra (putevi, pruga, vodovod, gasovod, strujna infrastruktura i dr.).

Dalje, projekat „Jadar” ne predviđa bilo kakvo učešće Republike Srbije u vlasništvu nad ovim projekta, te je kompaniji Rio Tinto ostavljeno da u potpunosti i slobodno raspolaže iskopanim litijumom i drugim prirodnim bogatstvima.

Kada je reč o potencijalnim ekološkim akcidentima (poplavama, izlivanju jalovine i sl.), Republika Srbija bi imala ogromne troškove sanacije (potencijalno u iznosima koji bi mogli dostići stotine miliona evra), koje bi morala sama da snosi.

Zaključci

Strateškim dokumentima u oblasti rudarstva i energetike u Republici Srbiji, apostrofirana je intencija donosilaca da se zemlja postavi kao stabilan i dugoročni snabdevač Evropske unije mineralima ključnim za zelenu tranziciju, odnosno, kao rezervoar sirovina za druge ekonomije i industrije;

CRMA ne pruža dovoljno jasan i precizan pravni okvir i kriterijume na osnovu kojih se određuju projekti koji se proglašavaju onima od „strateškog značaja“, a Evropska komisija nije u obavezi da svoju odluku o tome na bilo koji način obrazlaže;

Mehanizam učešće javnosti i obrade i uzimanja u obzir informacija koje dostavljaju struka, nevladine organizacija i druga zainteresovana lica, nisu definisani CRMA-om i ne postoji nikakva obaveza da se isti uzmu u obzir od strane donosilaca odluka prilikom proglašenja projekata od strateškog značaja, što čitav proces odlučivanja čini netransparentnim i podložnim manipulacijama različitih vrsta;

Projekat Rio Tinto u Srbiji od početka prate brojne kontroverze, koje se odnose na protivljenje lokalne zajednice (ali i opšte populacije u Republici Srbiji) realizaciji projekta, potencijalnu štetu koja bi mogla da nastane po životnu sredinu i prirodne resurse, upitne ekonomske efekte za Republiku Srbiju, sumnjive pravne akte i dozvole koje Republika Srbija donosi i izdaje, i druge brojne okolnosti koje izazivaju sumnju u namere onih koji projekat žele da realizuju;

Studije koje su izrađene od strane kompanije, i koje su korištene za komunikaciju sa javnošću, kao i podaci koji su u njima navedeni, u značajnom delu ne odgovaraju podacima koji su prikazani u tehničkoj dokumentaciji koja prati proceduru procene uticaja na životnu sredinu, a koji predstavljaju jedinu zvaničnu i na zakonu zasnovanu proceduru, što takva akta i čini pravno obavezujućim, a podatke u njima navedenim kao jedine relevantne i obavezujuće;

Proces izrade studije procene uticaja prati tzv. salami slicing princip, u kome investitora pokušava da projekat predstavi kao skup više zasebnih, odvojenih celina, na osnovu kojih su ukupni efekti po životnu sredinu prikazani umanjeno u odnosu na realnu sliku koja bi se dobila kada bi projekat bio posmatran u integralnoj formi i obimu;

I u samoj CRMA-i, ali i u celokupnoj dosadašnjoj realizaciji projekta „Jadar“, pitanju ljudskih i socijalnih prava, a naročito lokalnog stanovništva, nije posvećena dovoljna pažnja, a analizom relevantnog (međunarodnog) pravnog okvira dolazi se do zaključka da je upitna usklađenost sa tim dokumentima;

Projektovani budžetski prihodi za Republiku Srbiju, kao i direktna ekonomska korist za njene građane od realizacije projekta „Jadar“, mogu se oceniti kao izuzetno skromni, imajući u vidu obim jednog ovakvog projekta, njegovo trajanje, kao i nesumnjive ekološke rizike koje on sa sobom nosi, a tiču se esencijalnih nacionalnih vodnih resursa i dragocenog eko sistema područja Jadra, Rađevine i Mačve.

Preporuke

- Kada za to budu postojali društveni i politički kapaciteti i mogućnosti, potrebno je organizovati široki društveni dijalog stručne i zainteresovane javnosti sa donosiocima odluka u vezi sa strateškim opredeljenjima i strategijom na polju rudarske politike u Srbiji, uz horizontalnu koordinaciju sa sektorima zaštite životne sredine, javnog zdravlja, privrednog i ekonomskog razvoja, i drugima;
- Neophodno je unaprediti pravni okvir, bilo kroz izmene CRMA ili kroz naknadno usvajanje propisa koji razrađuju njene odredbe, jer je potrebno precizirati kriterijume na osnovu kojih se odlučuje o statusu određenog projekta kao „strateškog“ i definisati modele učešća zainteresovane javnosti;
- S obzirom na trenutno stanje u kome se čitavo društvo u Srbiji nalazi, (ne)funktionalnost institucija, kao i upitne kapacitete državnih organa i njihovu objektivnu nemogućnost garantovanja realizacije ovog projekta, u skladu sa najvišim standardima očuvanja životne sredine, preporučljivo je da se svaka dalje aktivnost na realizaciji ovog projekta obustavi, dok se za argumentovanu i institucionalnu diskusiju struke i donosilaca odluka ne steknu uslovi.

Tabela 1: Analiza novčanih tokova i neto sadašnja vrednost projekta „Jadar“

Appendix: Estimated cash flows for Rio Tinto and Serbia in million euros

Discount rate (Weighted average cost of capital)

Year of Project	Cash flows for Rio Tinto	Discounted cash flows for Rio Tinto	Cash flows for Serbia without tax incentives	Cash flows for Serbia with tax incentives	Discounted cash flows for Serbia without tax incentives	Discounted cash flows for Serbia with tax incentives	Discounted cash flows for Serbia with 10% ownership and without tax incentives	Discounted cash flows for Serbia with 10% ownership and with tax incentives	Discounted cash flows for Serbia with 20% ownership and without tax incentives	Discounted cash flows for Serbia with 20% ownership and with tax incentives
1	-300	-272,7	9	9	8,2	8,2	8,2	8,2	8,2	8,2
2	-800	-661,2	9	9	7,4	7,4	7,4	7,4	7,4	7,4
3	-600	-450,8	9	9	6,8	6,8	6,8	6,8	6,8	6,8
4	-550	-375,7	9	9	6,1	6,1	6,1	6,1	6,1	6,1
5	-200	-124,2	9	9	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6
6	350	197,6	185	100	104,4	56,4	123,2	75,2	142,0	94,0
7	500	256,6	185	100	94,9	51,3	112,0	68,4	129,1	85,5
8	600	279,9	185	100	86,3	46,7	101,8	62,2	117,4	77,7
9	550	233,3	185	100	78,5	42,4	92,6	56,5	106,7	70,7
10	550	212,0	185	100	71,3	38,6	84,2	51,4	97,0	64,2
11	550	192,8	185	100	64,8	35,0	76,5	46,7	88,2	58,4
12	550	175,2	185	100	58,9	31,9	69,6	42,5	80,2	53,1
13	550	159,3	185	100	53,6	29,0	63,2	38,6	72,9	48,3
14	500	131,7	185	100	48,7	26,3	57,5	35,1	66,3	43,9
15	500	119,7	185	100	44,3	23,9	52,3	31,9	60,2	39,9
16	500	108,8	185	100	40,3	21,8	47,5	29,0	54,8	36,3
17	500	98,9	185	100	36,6	19,8	43,2	26,4	49,8	33,0
18	500	89,9	185	100	33,3	18,0	39,3	24,0	45,3	30,0
19	500	81,8	185	100	30,2	16,4	35,7	21,8	41,1	27,2
20	500	74,3	185	100	27,5	14,9	32,4	19,8	37,4	24,8
21	500	67,6	185	185	25,0	25,0	29,5	29,5	34,0	34,0
22	500	61,4	185	185	22,7	22,7	26,8	26,8	30,9	30,9
23	500	55,8	185	185	20,7	20,7	24,4	24,4	28,1	28,1
24	500	50,8	185	185	18,8	18,8	22,2	22,2	25,5	25,5
25	500	46,1	185	185	17,1	17,1	20,1	20,1	23,2	23,2
26	500	42,0	185	185	15,5	15,5	18,3	18,3	21,1	21,1
27	500	38,1	185	185	14,1	14,1	16,7	16,7	19,2	19,2
28	500	34,7	185	185	12,8	12,8	15,1	15,1	17,4	17,4
29	500	31,5	185	185	11,7	11,7	13,8	13,8	15,9	15,9
30	500	28,7	185	185	10,6	10,6	12,5	12,5	14,4	14,4
31	500	26,0	185	185	9,6	9,6	11,4	11,4	13,1	13,1
32	350	16,6	185	185	8,8	8,8	10,3	10,3	11,9	11,9
33	100	4,3	9	9	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
34	75	2,9	9	9	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
35	75	2,7	9	9	0,	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
36	75	2,4	9	9	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
37	75	2,2	9	9	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3
38	0	0,0	9	9	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
39	0	0,0	9	9	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
40	0	0,0	9	9	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Total	11 500	1 041	5 112	3 837	1 097	696	1 288	887	1 479	1 078
Average cash flows per year			127,8	95,9	27,4	17,4	32,2	22,2	37,0	27,0
Cash flow per capita per year in euros			19,2	14,4	4,1	2,6	4,8	3,3	5,6	4,1

58 Zoran Drakulić, Boško Mijatović, Danica Popović, Dejan Šoškić, 2024 „Koliko bi Srbija dobila od projekta Jadar?“, 28.10.2024, Beograd, Mimeo, p. 11.

Regulatorni institut za obnovljivu
energiju i životnu sredinu

Oktobar, 2025

RERI – Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu

Svetozara Markovića 39, 11 000 Beograd

Republika Srbija

www.eri.org.rs